

אור המועד

ימי 'בין המצרים'

ליקוטים מדברי הנשר הגדול רבנו משה בן מימון זת"ל
על ענייני חורבן וגלות, גאולה ומלך המשיח

לזכרם הברוך של

אבינו וסבנו ר' **אברהם** ב"ר סעיד **נפש** זצ"ל

ורעייתו אמנו וסבתנו מרת **שמחה** בת ר' חיים ג'מיל סלומי ע"ה

שזכו לבנות אחת ומיוחדת מחורבות ירושלים בשבת 'נחמו נחמו עמי',

בשובם שיבת הארץ כבראשונה.

זכרו את ימי רעת הגלות בימי טובת הגאולה, ולכן הגדילו תודה לה' והיו ענווים ושפלי

רוח

תעמוד זכותם לזרעם, הואיל ושמרו דרך ה' לעשות צדקה ומשפט

וקובץ זה מכוחם וכוח כוחם

ת. נ. צ. ב. ה.

דבר המערכת

"משה תיקן להן לישראל שיהיו קוראין בכל מועד עניינו, ושואלין ודורשין בעניינו של יום בכל מועד ומועד".

(הלכות תפילה וברכת כהנים יג, ח, על פי חתימת מסכת מגילה)

הליכות עם ישראל ומכון מש"ה רואים לעצמם זכות להביא את דברי רבנו אודות תכניהם של מועדי ישראל, כדי שנוכל יחדיו - שוחרי תורת הרמב"ם ומשנת הראשונים - להתכונן לקראת הימים אלו, ואף בהם עצמו להוסיף ולהתבונן באורו של המועד.

גם בימים עליהם נאמר "קרא עלי מועד לשבור בחוריי" ח"ו - עלינו להציב זיכרון למעשינו הרעים, ולמעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה - עד שגרם להם ולנו אותן הצרות, שבזיכרון דברים אלו נשוב להיטיב, בע"ה.

המלצתנו ושאיפתנו שילמדו דברים אלו גם בחברותות, או בקביעת שיעור לרבים עם קובץ חשוב זה,

והיה זה שכרנו

מהדורה שנייה תשע"ח

מכון מש"ה - לחקר משנת הרמב"ם

טל' 03-5351119 **אתר נצח ישראל** www.net-sah.org

מהדורה ניסיונית, לא מוגהת. הקוראים מוזמנים להעביר למכון מש"ה הערות והארות, המלצות ותיקונים.

תוכן עניינים

7	רקע - תעניות החורבן
7	מטרת תעניות החורבן - לגרום לנו לתקן את מעשינו עתה
8	גורמי החורבן, גורמי הגלות
10	תועלת הגלות והחורבן
10	אבלות החורבן דומה לאבלות על מתו
10	תועלת (מנהגי) האבלות על מתו - התעוררות לתיקון ולתשובה
11	הצום, על אף שהוא חובה, אינו עיקר ותכלית הכוונה
11	תועלת הגלות - כפרת העוונות
12	השפעות הגלות והחורבן, ותוצאותיהם
12	גלות אינה רק שינוי מקום מגורים, אלא משפיעה על כל צדדי החיים (גשמיים ורוחניים)
13	הגלות - אָרְכָה וקָשִׁיָה - גורמת ליציאה מן הדת [גם מתוך ייאוש]
14	גם כאשר גורם שמד הגלות ליציאה מהדת - נידונים ישראל כאנוסים, שעודם בצדקתם
16	הגלות מגבירה את רצון הגויים להתנכל לעם ישראל, פיזית ורוחנית, אך הבטחת ה' מקיימת את עם ישראל $\diamond\diamond$ בתקופת הגלות יהיו לעם ישראל ניסונות רוחניים על ידי דתות מתחרות, על ידי שעבוד גופני, ואף משיחי שקר. וה' הבטיח שעם ישראל ישרוד הכל בהצלחה
22	אף על פי שעם ישראל גלה - הקשר המוחשי בין האומה לארצה לא יכול להיפסק אפילו לרגע $\diamond\diamond$ יציאת האומה מארצה היא מחיית עקבותיה
22	הגלות גורמת מיעוט תורה, בכמות ובאיכות
25	הגלות משפיעה על אופן לימוד התורה ועל איכות השגת ידיעת ה'
26	תוספת למעיניים: ייתכן שהגלות גורמת לאופן אחר ו/או תחומים אחרים של השגת מדעים
26	הגלות גורמת לריבוי דעות והשקפות (-בתאוריה ובמעשה) בענייני הקץ
26	הגלות אינה מאפשרת נבואה מאת ה' לאדם
28	הגלות בוררת את הרשעים מתוך עם ישראל [החוצה]
29	הדרכים לסיום הגלות והחורבן - בידי אדם ובידי שמים

- 29..... סיום הגלות תלוי בתיקון הדברים שגרמו לגלות
- 30..... סיום הגלות תלוי גם בתיקון מידותי - בין אדם לחברו
- האדם צריך לקחת אחריות על מעשיו והשלכותיהם, ולפעול לתיקון מציאותו החסרה
- 31.....
- 31..... ההנהגה הדתית הראויה בזמן הגלות
- 33..... אין לנסות לחשב מתי יהיה קץ הגלות ממש ('ביאת המשיח')
- נראה שאין איסור לנסות לחשב מתי יתחילו להיות שלבים המקדימים לביאת המשיח
- 35.....
- 36..... אין לנסות לסיים בפועל את הגלות לפני הזמן שקבע לה ה'
- מהלך הגלות אינו מקרי, אלא עקרוניתו ידועים מראש, וקשורים בתיקון כלל
- הבריאה ו/או האנושות.....
- 36.....
- 37..... סיום הגלות תלוי גם בתהליכים שיעברו על האומות
- 38..... סיום הגלות יהיה כאשר העמים יתייашו מגאולת ישראל
- ייסורי הגלות יתגברו לקראת סופה ◇◇◇ סיום הגלות עלול להיות תהליך מלא סבל
- 39.....

40..... המצב לאחר סיום הגלות והחורבן

- 40..... הגאולה, כלומר סיום הגלות יביא את השמחה שנקלחה מאתנו בשל הגלות
- 41..... השמחה תאפשר את חזרת רוח הקודש והנבואה
- 42..... תרבה התורה, האמונה וידעת ה'
- 42..... 'שינוי' תורני מסוים.....
- כשם שיציאת עם ישראל לגלות הייתה בעלת השפעה על כלל המציאות - כך תהיה
- 43..... חזרת עם ישראל לארצו וגאולתו בעלת השפעה כוללת.....
- 49..... תהליכי צמיחת המשיח וקימתו על עם ישראל, תכונותיו ומידותיו.....

53..... גאולה, ימות המלך המשיח

- 53..... המלך המשיח - רקע כללי.....
- ימות המשיח - תקופת מלכותו ושולתו ◇◇◇ תכלית המלך המשיח - תיקון כלל
- האנושות.....
- 55.....
- 56..... ממאפייני ימות המשיח.....

רקע - תעניות החורבן

מטרת תעניות החורבן – לגרום לנו לתקן את מעשינו עתה

הלכות תעניות פרק ה:

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות ולפתוח דרכי התשובה, ויהיה זה זיכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהיה כמעשינו עתה - עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב, שנאמר "והתודו את עוונם ואת עוון אבותם" (ויקרא

כו, מ).

{והעיר כאן מארי, כי "דברי רבנו ברורים שאין אנו מתענים [ו]בוכים על העבר כי 'העבר אין', אלא על ההווה - על מעלינו פשעינו ומרדינו. ונמצא כי צומות הללו לא בלבד שהן דבר הנדור, לא בלבד שנוסף על כך שהם דברי קבלה - אלא אף לתא דאורייתא יש בהם, והיא התשובה, ובסיכומה מצות הוידוי, שהיא מצוה שאינה צמודה לעונה ולא לזמן, לא ליחיד ולא לצבור, אלא מצוותה בכל יום בכל שעה ובכל רגע..."}

ואלו הן:

יום שלושה בתשרי - שבו נהרג גדליה בן אחיקם, ונכתב גזלת ישראל הנשארה, וסייב להֶתֶם גלותן.

ועשירי בטבת - שבו סָמַך מלך בבל נבוכדנאצר הרשע על ירושלים, והביאה במצור ובמצוק.

ושבעה עשר בתמוז, חמישה דברים אירעו בו - נשתברו הלוחות, ובטל התמיד מִבֵּית ראשון, והובקעה ירושלים בחורבן שני, ושרף אפוסטמוס הרשע ספר תורה, והעמיד צֶלֶם בהיכל.

ותשעה באב, חמישה דברים אירעו בו - נגזר על ישראל במדבר שלא ייכנסו לארץ, וחרב הבית בראשונה ובשנייה, ונלכדה עיר גדולה ובית תור היה שמה והיו בה אלפים ורובבות מישראל, והיה להם מלך גדול ודימו כל ישראל וגדולי החכמים שהוא המלך המשיח, ונפל ביד גויים ונהרגו כולם, והייתה צרה גדולה כמו חורבן המקדש. ובו ביום המוכן לפורענות¹, חרש טורנוסרופוס הרשע ממלכי אדום את ההיכל ואת סביביו, לקיים "ציון שדה תִּתְרַשׁ" (ירמיהו

כו, יח; מיכה ג, יב).

¹ "ובחרו יום חמשה עשר באב לפי שבו פסקה המגפה מִמֵּתֵי מדבר בשנה האחרונה מן הארבעים, לפי שהיה המוות מתרבה בהם כל תשעה באב, ובשנה האחרונה פסק, ונשארו מִצְפִּים עד חצי החודש ואז בטח לִבֵּם והבינו שכבר בא הרצון ונגמר החרון ונסתלק מהם, לכך עשו אותו מֵאָז יום שמחה" (פירוש המשנה תענית ד, ז).

וארבעת ימי הצומות האלו הרי הן מפורשין בקבלה: "צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי" (זכריה ח, ט): צום הרביעי - זה שבועה עשר בתמוז שהוא בחודש הרביעי, וצום החמישי - זה תשעה באב שהוא בחודש החמישי, וצום השביעי - זה שלושה בתשרי שהוא בחודש השביעי, וצום העשירי - זה עשרה בטבת שהוא בחודש העשירי.

פירוש המשנה ראש השנה א, ג:

"בבית שני לא היו מתענין לא עשירי בטבת ולא שבועה עשר בתמוז, אלא הרוצה יתענה או שלא יתענה... אמר ה': "כה אמר ה' צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי וכו'", כאילו נתן את הבחירה בידם באלו הימים, אם רצו מתענין בהם או שלא יתענו... והיו מתענין תשעה באב אף על פי שהוא מסור לרצונם, מפני שהוכפלו בו צרות".

{והעיר מארי רפ"ה מהלכות תעניות: "והואיל וכתב רבנו דבזמן בית שני היו מסורים לבחירתם וכאן (-בהלכות תענית) לא הזכיר מאומה מדברי רב פפא בראש השנה דף יח ב, כלומר לא חילק בין זמן שיש שלום לזמן שיש גזרה, אלא פסק סתם 'כל ישראל מתענין בהן'. לפיכך נראה לי שרבנו מפרש 'שלום' הוא בית המקדש, ופסק במחלוקת רב ורבי חנינא (-מול) ורבי יוחנן ורבי יהושע בן לוי כמאן דאמר בזמן שיש שלום כלומר בזמן שיש מקדש כמובן, ו'אין גזרה' כלומר ואין יד האומות שולטת בארץ ישראל - רק אז יהיו לששון ולשמחה. אבל בזמן שאין שלום - לעולם צום בין שיש לישראל מלכות בין שאין לישראל מלכות. ולפיכך בזמן בית שני שאמנם היה שלום אך היו תחת ידי שלטון כורש ודריווש ויוון ואחרים, רצו - מתענין, רצו - אין מתענין. ולפיכך מיום שחרב המקדש הם צום בהחלט עד ביאת המשיח ובניין המקדש.

עוד נראה לי, שאמנם היתה זו דעתו מקודם בפירוש המשנה לענין פירוש 'שלום', אך בינתיים שינה דעתו בפירוש 'שלום' וסבר דבזמן הזה נתונים לבחירה, והיה בלתי ניתן לבחירה אלא נדור או חובה על הכל הוא רק תשעה באב. ולפיכך בחתימת מניין המצוות הקצר שבתחילת החיבור הזכיר רק תשעה באב בין מצוות דרבנן, ראה שם מהדורתנו זו עמ' עה אות כא. והדר סבר כבתחילה דכולן כלומר המפורשים בקבלה אינן ניתנים לבחירה כל זמן שאין מקדש, ולכשיהיה מקדש ואין גזרה כלומר מלכות ישראל עצמאית כמלכות דוד בשעתו - רק אז יהיו לששון ולשמחה".}

גורמי החורבן, גורמי הגלות

הלכות תשובה ריש פרק ט:

מאחר שנודע שמתן שכרן של מצוות והטובה שנוכה לה אם שמרנו דרך ה' הכתוב בתורה היא חיי העולם הבא, שנאמר "למען ייטב לך והארכת ימים" (דברים כב, ז), והנקמה שנוקמין מן הרשעים שעזבו אַרְחוֹת הצדק הכתובות בתורה היא הַפְּרָת, שנאמר "היכרת תיכרת הנפש ההיא עוונה בה" (במדבר טו, לא) -

מה הוא זה שכתוב בכל התורה כולה, 'אם תשמעו יגיע לכם, ואם לא תשמעו יקרא אתכם', וכל אותן הדברים בעולם הזה - כגון שובע ורעב, ומלחמה ושלום, ומלכות ושפלות, וישיבת הארץ וגלות (-אם כן גדר 'גלות' הוא 'אי ישיבה בארץ'), והצלחת מעשה והפסדו, ושאר כל דברי הברית? כל אותן הדברים אמת, היו ויהיו, ובזמן שאנו עושין כל מצוות התורה, יגיעו אלינו טובות העולם הזה כולן. ובזמן שאנו עוברין עליהן, תקרא אותנו הרעות הכתובות. ואף על פי כן אין אותן הטובות הן סוף מתן שכרן של מצוות, ולא אותן הרעות הן סוף הנקמה שנוקמין מעוֹבְר על כל המצוות.

מורה הנבוכים ב, כט:

...ואחר כך הזכיר (-ישעיה) אופן חיובנו לייסורין הקשים שבאו עלינו, לפי שנקראנו אל האמת ולא ענינו, אמר "נְדַרְשְׁתִּי לְלוֹא שְׁאֵלוּ וּגו'" (ישעיה סה, א).

מורה הנבוכים ב, כט:

...אמר ירמיה בתיאור חורבן ירושלים בעוונות אבותינו: "ראיתי את הארץ והנה תוהו ובוהו וגו'" (ירמיהו ד, כג).

פירוש המשנה סנהדרין י, א ('הקדמה לפרק חלק'):

ההבטחות והפכן האמורים בתורה, עניינן כמו שאבאר לך, וכך הוא: שהוא אומר לך 'אם תקיים את המצוות הללו אעֲזֹרְךָ על קיומן והשלמות בהן, ואסלק מעליך כל המעצורים', לפי שאי אפשר לאדם לעבוד [את ה'] לא חולה ולא רעב ולא צמא ולא במצב של מלחמה, ולכן הבטיח בהסרת כל אלה ושיהיו בריאים ושלווים כדי שתשלם להם הידיעה ויזכו לחיי העולם הבא. נמצא שאין תכלית התורה שתדשן האדמה ויאריכו ימים ויבריאו הגופות, אלא יעזרו על קיומה בכל הדברים הללו. וכן אם עברו, יהיה עָנָשׁם שיבואו עליהם כל אותם המעצורים עד שלא יוכלו לעשות טוב, וכמו שאמר "תחת אשר לא עֲבַדְתָּ אֶת ה' וכו'" (דברים כח, מז).

וכאשר תתבונן התבוננות נפלאה זו, תמצא שהוא כאילו אמר 'אם עשית מקצת אלו המצוות באהבה וחריצות אעֲזֹרְךָ על כולם בהסירי מעליך כל העוצרים והמעכבים, ואם הִזְנַחְתָּ מהם מקצתם מתוך זלזול אביא עליך מעכבים שיעכבוך מכולם עד שלא תשיג שלמות ולא קיום', וזהו ענין אָמַרְם עליהם השלום "שכר מצוה מצוה, ושכר עברה עברה" (אבות ד, ב).

ספר המצוות, כלל ארבעה עשר:
וידוע גם כן שהנבואה והמלכות נסתלקו ממנו עד שנחדל מן החטאים שאנחנו מתמידים בהם - ואז יסלח לנו [ה'] וירחמנו, כמו שהבטיחנו, ויחזירנו, כמו שאמר על החזרת הנבואה: "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג, א). ואמר על החזרת המלכות והשלטון: "ביום ההוא אקים את סכת דויד הנופלת, וגדרתי את פרציהן, והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם" (עמוס ט, יא).

תועלת הגלות והחורבן

אבלות החורבן דומה לאבלות על מתו

פירוש המשנה תענית ד, ו:
ממה שאתה צריך לדעת, שכל מצוות הנוהגות באבל נוהגות בתשעה באב.

הלכות תעניות ה, ט:
חסידים הראשונים כך הייתה מידתן: ערב תשעה באב מביאין לו לאדם לבדו פת חרבה במלח, ושורה במים ויושב בין תנור לכיריים ואוכלה, ושונה עליה קיתון של מים בדאגה ובשימון ובכיה, כמי שמתו מוטל לפניו. וכזה ראוי לחכמים לעשות, או קרוב מזה.

תועלת (מנהגי) האבלות על מתו - התעוררות לתיקון ולתשובה

הלכות אבל סוף פרק יג:
אין בוכין על המת יותר משלושה ימים, ואין מספדין יתר על שבעה. במה דברים אמורים, בשאר העם. אבל תלמידי חכמים, הכול לפי רוב חכמתן. ואין בוכין עליהם יותר משלושים יום - שאין לנו גדול ממשה רבנו, וכתוב "ויקמו ימי ככי אבֵל משה" (דברים לז, ח).
וכן אין מספדין יתר על שנים עשר חודש - אין לנו בחכמים גדול מרַבֵּנו הקדוש (רבי יהודה הנשיא), ושנים עשר חודש בלבד נספד. וכן חכם שבאה שמועתו לאחר שנים עשר חודש, אין סופדין אותו.
אל יתקשה אדם על מתו יתר מדי, שנאמר "אל תבכו לַמת ואל תנודו לו" (ירמיהו כב, י), כלומר יתר מדי, שזה הוא מנהגו של עולם. והמצער עצמו על מנהג העולם (המיתה) הרי זה טיפש. אלא כיצד יעשה - שלושה לבכי, שבעה להספד, שלושים יום לתספורת ולשאר החמישה (ראה הל' אבל ו, ב).

כל מי שלא מתאבל כמו שציוו חכמים הרי זה אכזרי, אלא יפחד וידאג ויפשפש במעשיו, ויחזור בתשובה. ואחד מבני חבורה שמת, תדאג כל החבורה כולה. כל שלושה ימים הראשונים, יראה את עצמו כאילו חרב מונחת לו על כתפו. משלושה ועד שבעה, מונחת בקרן זווית. מכאן ואילך, עוברת כנגדו בשוק. כל זה כדי להכיין עצמו לחזור, וייעור משנתו, והרי הוא אומר "הכיתה אותם ולא חלו" (ירמיהו ה, ג), מכלל שצריך להקיץ ולחול.

הצום, על אף שהוא חובה, אינו עיקר ותכלית החווה

הקדמת פירוש המשנה אבות, פרק ד מהשמונה:
וגם בדברי נביאינו וחכמי תורתנו, מצאנו שהם תמיד מתנהגים במיצוע ושומרים נפשם וגופם כמו שחייבה אותם תורה, והשיב ה' יתעלה על ידי נביאו למי ששאל על תענית יום אחד בשנה, האם יתמיד על כך או לא, והוא אמרם לזכריה: "הָאֵבֶכָה בַּחֹדֶשׁ הַחֲמִישִׁי, הַיָּנֹזר כִּאֲשֶׁר עֲשִׂיתִי זֶה פְּמָה שָׁנִים?" והשיבם: "כי צמתם וספוד בחמישי ובשביעי, זה שבעים שנה - הצום צמתוני אָני? וכי תאכלו וכי תשתו - הלא אתם האוכלים ואתם השותים". וצויה אותם במיצוע ובמעלות בלבד, לא בצום, והוא אָמרו להם "כה אמר ה' צבאות לאמר: משפט אמת שפטו, וחסד ורחמים עֲשׂוּ אִישׁ אֶת אֲחֵיו וכו'" (זכריה ז, ג-ט), ואמר אחר כך: "כה אמר ה' צבאות: צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אָקְהָבוּ" (שם ה, ט).
ודע, ש'האמת' הם המעלות ההגיוניות לפי שהם אמתיות לא ישתנו, כמו שהזכרנו בפרק השני, ו'השלום' - המעלות המדודות, שבהם יהיה השלום בעולם.

תועלת הגלות - כפרת העוונות

חתימת פירוש המשנה לרמב"ם, סוף מסכת עוקצין:
"...ומי שימצא בו (בפירוש המשנה) מקום פקפוק או שנראה לו בפירוש הלכה מן ההלכות ביאור טוב ממה שבארתי - יעיר על כך וידייני לזכות, כי מה שהטלתי על עצמי בזה אינו מעט, ולא ביצועו קל אצל בעל צדק וחוש הבחנה טוב. ובפרט בהיות לבי טרוד לעתים קרובות בפגעי הזמן ומה שגזר ה' עלינו מן הגלות והגדוד בעולם, מקצה השמים ועד קצה השמים, ואולי כבר קיבלנו שכר דבר זה, גלות מכפרת עוון" (ברכות נו א). יודע הוא יתעלה כי יש הלכות מהם שכתבתי פירושן במסעותי בדרכים, ומהם עניינים רשמתיים בהיותי על גבי האניות בים הגדול, ודי במצב זה, נוסף על היותי מעיין במדעים אחרים."

איגרת תימן א, עמ' ל:

ולכן ישישו הנמצאים בו כמה שסובלים מן הייסורים ואָבֵדֵן הרכוש והגלות וקלקול כל מצביהם, כי כל זה תפארת להם לפני ה' יתעלה וְהִשָּׁג עֲצוּם, וְכָל אֲשֶׁר יֵאָרֵעַ לָהֶם הוּא כְּקִרְבֵּן כְּלִיל עַל גְּבֵי הַמְּזֻבָּת, וַיֵּאמֶר לָהֶם "מֵלֹאֵו יִדְכֶם הַיּוֹם לֵה' וְלִתַּת עֲלֵיכֶם הַיּוֹם בְּרֻכָּה" (שמות לב, כט). לפיכך ראוי להם לברוח ולנוס (אחרי ה'), ולהיכנס ליערות ולמדברות, ואל יחוסו על הפרידה מן הקרובים ולא על אָבֵדֵן רְכוּשׁ, כי כל זה מעט ודבר מְזַעֵר כִּלְפֵי ה' מֶלֶךְ הַמַּלְכִּים הַמּוֹשֵׁל בְּכָל, וְהוּא הַשֵּׁם הַנִּכְבָּד וְהַנּוֹרָא הַזֶּה, אֵת ה' אֱלֹהֵיךְ' (דברים כח, נח), ונאמן הוא לשלם שכר טוב בעולם הזה ולעולם הבא.

הלכות תשובה ב, ד:

מְדַרְכֵי הַתְּשׁוּבָה לְהִיּוֹת הַשָּׁב צוּעֵק תְּמִיד לְפָנֵי הַשֵּׁם בְּכִי וּבַתְּחַנּוּנִים, וְעוֹשֶׂה צְדָקָה כְּפִי כּוֹחוֹ, וּמִתְרַחֵק הַרְבֵּה מִן הַדְּבָר שְׁחָטָא בּוֹ, וּמְשַׁנֵּה שְׁמוֹ כְּלוֹמֵר ש' אֲנִי אַחֵר, וְאֲנִי אֹתוֹ הָאִישׁ שֶׁעָשָׂה אוֹתָן הַמַּעֲשִׂים', וּמְשַׁנֵּה מַעֲשָׂיו כּוֹלֵן לְטוֹבָה וְלִדְרֵךְ יִשְׂרָאֵל. וְגוֹלָה מִמְקוֹמוֹ, שְׁגָלוֹת מִכְּפַרְת עוֹן מִפְּנֵי שְׁגוּרְמַת לוֹ לְהִיכְנֹעַ וְלִהְיוֹת עָנּוּ וְשָׁפֵל רוּחַ.

השפעות הגלות והחורבן, ותוצאותיהם

גלות אינה רק שינוי מקום מגורים, אלא משפיעה על כל צדדי החיים (גשמיים

ורוחניים)

על פי פירוש המשנה סנהדרין י, א, הכת הרביעית:

תענוג הגוף והישגי העולם בעולם הזה, כגון: שפע הארץ, וריבוי הנכסים והבנים, ואורך החיים ובריאות הגוף, והביטחון, ושתהיה לנו מלכות ונהיה שליטים על אויבינו - בזמננו זה זמן הגלות אנחנו בו בהיפך המצבים האלה.

חתימת איגרת השמד:

מִיּוֹם שְׁגַלְיָנוּ מֵאַרְצֵנוּ לֹא פִסַּק מִמֶּנּוּ שְׁמַד, כִּי מִנְעוּרֵינוּ גִדְּלָנוּ כָּאֵב וּמִבְטָן אֲמָנוּ הִנְחָנוּ (ראה איוב לא, יח), ובכל התלמוד אומרים: 'שמדא עביד דבטל!' השם יבטלהו מעלינו, ויקיים בנו מה שנאמר: "בימים ההם ובעת ההיא נאום ה' יבוקש את עוון ישראל ואיננו, ואת חטאת יהודה ולא תמָצְאִינָהּ כִּי אִסְלַח לָאֲשֶׁר אֲשָׁאִיר" (ירמיה נ, כ), כן יהי רצון אמן.

הגלות – אָרְכָה וְקָשִׁיָּה – גורמת ליציאה מן הדת [גם מתוך ייאוש]

הקדמת פירוש המשנה אבות, פרק ח מהשמונה:

... אבל מאמר ישעיה "למה תתענו ה' מדרכיך, תקשיח לבנו מיראתך" (ישעיה סג, יז), אינו מן העניין הזה כלל ואינו תלוי בשום דבר מכל העניין הזה (שנוכר לעיל, שלעתים נמנעת מאדם אפשרות התשובה, כעונש). אלא עניין אותם הדברים לפי מה שנאמר לפנייהם ולאחריהם, שהוא (ישעיה) נתחנן על הגלות וגרותינו ופיזורנו והשתלטות האומות עלינו. אמר בהתחננו: 'אלהי, כאשר יראו את המצב הזה שישתלטו עליהם הכופרים, סטו מדרך האמת ויסור לבם מיראתך, וכאילו אתה הוא שגורם לאותם הסכלים לצאת מדרך האמת', כעין מה שאמר משה רבנו "ואמרו כל הגויים אשר שמעו את שמעך, מבלתי יכולת ה'..." (במדבר יד, טו-טז), ולפיכך אמר אחר זה: "שוב למען עבדיך שבטי נחלתך" (ישעיה שם), כלומר כדי שלא יהא שם חילול ה'. וכמו שביאר בתרי עשר דברי מחפשי האמת הנרדפין על ידי הגויים בזמן הגלות, אמר (ב) מספר את דבריהם: "כל עושה-רע טוב בעיני ה', ובהם הוא חפץ, או אֵיה אֱלֹהֵי המשפט" (מלאכי ב, יז), וסיפר גם מה שאמרנו מחמת קושי הגלות: "אמרתם, שׂוֹא עֲבוֹד אֱלֹהִים ומה בצע כי שמרנו משמרתו וכי הלכנו קדורנית מפני ה' צבאות, ועתה אנחנו מְאָשְׂרִים יָדִים וכו'", וביאר ואמר שהוא יתעלה יגלה האמת, ואמר "ושבתם וראיתם וכו'" (שם ג, יד-טו)...

איגרת תימן א, עמ' חי:

מה שהזכרת שמקצת בני אדם סטו לבותם ונולד להם ספק ונתבלבלו דעותיהם, ומקצת בני אדם לא סרה אמונתם ולא נשתבשו - הנה כבר קדמה ההצעה על דבר זה, וביאר לנו האדון דניאל במה שהודיעו ה' כי כאשר יאריך זמן היותנו בגלות ויהיו הצרות נרדפות עלינו, יצאו רבים מן הדת ויסתפקו ויתעו. וזה מחמת מה שיראו מחולשתנו וניצחון קמינו והתגברותם עלינו, ושהמקצת לא יסתפקו ולא יתרופפו דעותיהם, אמר: "יתבררו ויתלבנו ויִצְרְפו רבים, והרשיעו רשעים, ולא יבינו כל רשעים, והמשכילים יבינו" (דניאל יב, ז). ואחר כך באר כי אפילו הנבונים והמשכילים אשר יעברו עליהם הצרות ויעמדו בהם וישארו באמונתם בה' ובמשה עבדו, יעברו עליהם דברים יותר חמורים וקשים מאותם אשר עמדו בהם, עד שיטעו מקצתם ויתעו, ולא יודככו כי אם מעטים, והוא אמרו "ומן המשכילים יכשלו" (שם יא, לה).

איגרת תימן ג, עמ' מז:

אבל אתם אחינו התחזקו, "חזקו ויאמץ לבבכם כל המיחלים לה" (תהלים לא, כה), וכן אמצו זה את זה, והשרישו בלבכם דעה זו על המשיח מהרה יגלה, "חזקו ידיים רפות, וברכים כושלות אמצו" (ישעיה לה, ג). ודעו כי ה' כבר הודיענו על ידי מבשר האומה ישעיה, כי ממה שתארך הגלות עלינו ותחזק, ידמו רבים ממנו שה' עזב אותנו ומנע גבורותיו ממנו, חלילה לו מכך, לפיכך העיד על עצמו שלא יעזבנו ולא יטשנו, אמר "ותאמר ציון עזבני ה', וה' שכחני", והשיב ואמר "השתשכח אישה עולה, מרחם בן בטנה וכו'" (מט, יד-טו). ועל ידי השליח הראשון הודיענו ה' את זה ואמר, "כי אל רחום ה' אלהיך לא ירפך ולא ישחיתך" (דברים ד, לא). ואמר "ושב ה' אלהיך את שבותך וריחמך, ושב וקיבצך מכל העמים אשר הפיצך ה' אלהיך שמה" (שם ל, ג).

איגרת תימן ג, עמ' מ:

הקץ בדיוק, לא יוכל שום אדם לדעת אותו לעולם, כמו שביאר דניאל ואמר "כי סתומים וחתומים הדברים" (יב, ט). אבל ריבוי התעסקות מקצת החכמים בכך ומה שהם מנמים שהשיגוהו, כבר קדמה לנו ההערה על כך, והוא אמרו "ישוטטו רבים ותרבה הךעת" (שם ד), כלומר ריבוי ההשקפות. וכבר ביאר ה' על ידי נביאיו כי אנשים רבים יחשבו קצין למשיח, ויכזיבו ולא יתקיימו, והזהיר מלפקפק על ידי כך, ואמר: אל יטעכם כזיזב חשבונם, אלא כל מה שיוסיף להתמהמה - הוסיפו בו תקווה, והוא אמרו "ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חכה לו כי פא יבוא ולא יאחר" (חבקוק ב, ג).

גם כאשר גורם שמד הגלות ליציאה מחדת - נידונים ישראל כאנוסים, שעודם

בצדקתם

איגרת השמד ב, עמ' קט-קיב:

המפורסם בדברי רבותינו ז"ל, שישראל בימי משה לפני צאתם ממצרים השחיתו דרכם והפרו ברית מילה, ולא היה בהם מהול אלא שבט לוי בלבד, עד שבאה מצוות פסח ואמר ה' למשה: "וכל ערל לא יאכל בו" (שמות יב, מח), וציווים בעשיית המילה, וכך אמרו חכמינו ז"ל (במדבר רבה יא, ו): משה היה מל ויהושע פורע ואהרן מוצץ, ואספו ערלות חמרים חמרים, והיה דם המילה מתערב בדם הפסח, ובזה היו ראויים להיגאל, והוא דבר ה' ליחזקאל "נאעבור עליך ואראך מתבוססת בדמך נאומר לך בדמך חיי" (יחזקאל טז, ו). ואמרו ע"ה שהם קלקלו בעריות, כמאמר הכתוב "בן אדם שתיים נשים בנות אם אחת היו" (יחזקאל כג, ב). ועם היותם במצב הרע הזה, בשביל שאמר משה רבנו ע"ה

"והן לא יאמינו לי" (שמות ד, א) האשימו ה' על זה ואמר לו: משה, הם מאמינים בני מאמינים, הם מאמינים דכתיב "ויאמן העם" (שמות ד, לא), ובני מאמינים דכתיב "והאמין בה' ויחשבהּ לו צדקה" (בראשית טו, ה), אבל אתה אין סופך להאמין דכתיב "יען לא האמתם בי להקדישני" (במדבר כ, יב). ונענש לאלתר, כמו שבארו ע"ה "החושד בכשרים לוקה בגופו, מנא לן, ממש" (שבת צא א). וכן ישראל בימי אליהו היו כולם עובדי עבודה זרה ברצון בעוונותיהם, "לבד שבעת האלפים, כל הברכיים אשר לא כרעו לבעל וכל הפה אשר לא נשק לו" (מלכים א יט, יח), ועם כל זה כשעמד ללמד חובה על ישראל בחורב כמו שאמר "ויאמר לו מה לך פה אליהו, ויאמר קנא קנאתי לה' צבאות כי עזבו בריתך בני ישראל" (מלכים א יט, ט-י). אמר לו: שמא בריתך? אמר לו "את מזבחֹתֶיךָ הרסו". אמר לו: שמא מזבחך? אמר לו "ואת נביאֶיךָ הרגו בחרב". אמר לו והרי אתה קיים! אמר לו "ואיוותר אני לבדי ויבקשו את נפשי לקחתה". השיבו הקב"ה: עד שאתה מלמד חובה על ישראל, לא היה לך ללמד על אומות העולם שיש להם בית הַעֲדָה, בית לעבודה זרה, ותלמד חובה על ישראל? שנאמר "עזובות עַרְי ערוּעֵר" (ישעיה יז, ב) - "לך שוב לדרכך מדַבְּרָה דמשק". כל זה מובן לחכמים במדרש חזית (שיר השירים רבה א).

וכן ישראל בזמן ישעיהו הרבו עוונות, כמו שאמר "הוי גוי חוטא וגו'" (ישעיה א, י), והיו בהם עובדי עבודה זרה כמו שאמר "ואַחַר הדלת והמזוזה שמתָּ זְכוּרֶיךָ" (ישעיה נז, ח), והיו גם שופכי דמים כמו שנאמר "איכה היתה לזונה קריה נאמנה? צדק ילין בה ועתה מַרְצָחִים" (ישעיה א, כא). וכן מחללי שם שמים כמו שאמר "...אָכֹל ושתו כי מחר נמות" (ישעיה כב, יג). וביזו מצות ה' כמו שאמר "סורו מִנֵּי דֶרֶךְ הַטּו מִנֵּי אוֹרַח, הַשְּׁבִיתוּ מִפְּנֵינוּ את קְדוֹשׁ יִשְׂרָאֵל" (ישעיה ל, יא). ועם כל זה בשביל שאמר "ובתוך עַם טָמֵא שפתיים אנכי יושב" (ישעיה ו, ה), מיד "ויעף אלי אחד מן השרפים ובידו רצפה, וַיִּנְעַע על פי ויאמר: הנה נִנְעַע זה על שפתיך וסור עוונֶיךָ וחטאתך תכופר" (ישעיה ה, ו-ז), ולא נתכפרה עד שהרגו מנשה, כפי שאמרו עליהם השלום (סנהדרין קג ב). וכאשר עמד המלאך ולימד חובה על יהושע בן יהוּדָה בשביל בניו שהיו נושאים נשים שאינן ראויות לכהונה, הרחיקו ה' כמו שאמר "יגער ה' בך השטן, ויגער ה' בך הבוחר בירושלים, הלא זה אוד מוֹצֵל מֵאֵשׁ וגו'" (זכריה ג, ב).

אם כך נענשו עמודי עולם, משה ואליהו וישעיהו, ומלאכי שרת כשנשאו בעדת ישראל מעט דברים - כל שכן קָל מְקַלֵּי עוֹלָם יתיר לשונו על קהילות ישראל חכמים ותלמידיהם, כהנים ולויים, לקרוא אותם פושעים ורשעים וגוים ופסולי עדות וכופרים בה' אלהי ישראל, וכותב הדבר הזה בכתב ידו, ומה יהיה עונשו? והם לא מרדו בה' לבקשת עֲרֻבוֹת והנאה, ולא עזבו הדת

ורחקו ממנה כדי להשיג מַעֲלָה ותענוגי הזמן, "כי מפני חרבות נַדְדוּ, מפני חרב נטושה ומפני קשת דרוכה ומפני כוֹבֵד מלחמה" (ישעיה כא, טו). ולא יָדַע זה האיש (-שהרחיק את האנוסים, וכלפיו נכתבה איגרת השמד) שְׁאֵלוּ אִינָם פושעים ברצונם, ולא יעזבם ה' ולא יטַשֶׁם, ו"לא בזה ולא שִׁקְץ עֲנֹת עֲנִי" (תהלים כב, כה), כמו שאמרו עליהם השלום (בראשית רבה סה) "וירח את ריח בְּגָדֵינוּ" (בראשית כז, כז) - אל תקרי בגדיו אלא בּוּגְדֵינוּ, אלא אמר כל מה שאמר ובדה מלבו.

....וידוע הוא מה שאירע לישראל בימי נבוכדנצר הרשע, ושכל מי שהיה בבבל השתחוה לַצֶּלֶם, מלבד חנניה מישאל ועזריה כמו שאמר ה' יתברך עליהם "לא עתה יָבוֹשׁ יַעֲקֹב, ולא עתה פָּנֵינוּ יִחְוָרוּ" (ישעיה כט, כב). ואפשר כי הַתְּרַשׁ והמסַגֵּר היו בכלל המשתחווים אם היו אז בבבל, ואף על פי כן לא ראינו מעולם מי שִׁקְרָאָם לא רשעים ולא גויים ולא פסולי עדות, ולא חשב ה' יתברך עליהם עוון עובדי עבודה זרה, מפני שהיו אנוסים. וכך אמרו ע"ה (מגילה יב א) "הם עשו לַפְּנִים, אף אני אעשה עמהם לַפְּנִים", בימי המן. אולם האיש ההוא אין ספק שהוא ירא ה', "הוי רב את יוצרו, חָרַשׁ את חַרְשֵׁי אֲדָמָה, הִיאֵמֶר חוֹמֵר לִיוֹצְרוֹ מִהַ תַּעֲשֶׂה וְגו'" (ישעיה מה, ט). גם ידוע מה שאירע לישראל במלכות יוון הרשעה מן הגְּזֵרוֹת הקשות והרעות, ומכללם היה שלא יסגור אדם את פתח ביתו כדי שלא יתבודד בעשיית מצוה, ועם כל זה לא קָרְאוּם חַכְמֵינוּ ז"ל לא גויים ולא רשעים, אלא צדיקים גמורים, והתפללו בעדם והוסיפו בימי חנוכה "על הנסים", עד "ורשעים ביד צדיקים".

הגלות מגבירה את רצון הגויים להתנכל לעם ישראל, פיזית ורוחנית, אך הבטחת ה' מקיימת את עם ישראל ◊◊◊ בתקופת הגלות יהיו לעם ישראל ניסונות רוחניים על ידי דתות מתחרות, על ידי שעבוד גופני, ואף משיחי שקר. וה' הבטיח שעם ישראל ישרוד הכל בהצלחה

איגרת תימן א, עמ' יט-ל:

ועתה אֲחִינוּ, ראוי לכם יחד להאזין ולהתבונן במה שאביא לפניכם, ותלמדוהו לקטנים ולנשים, כדי שיתחזק להם מה שנחלש ונתרופף מן האמונה, ויתחזק בלבם הנכון אשר לא יסור. והוא - יצילנו ה' ויצילכם - כי זו היא דת האמת הנכונה אשר ניתנה לנו על ידי רִבֵּן של כל הנביאים הראשונים והאחרונים, אשר רומְמָנוּ ה' בה על כל העמים, באמרו "רק באבותיך חשק ה' לאהבה אותם, ויבחר בזרעם אחריהם בכס מכל העמים" (דברים י, טו). ולא היה זה מפני שאנו זכאים לכך, אלא שִׁהְטִיב לנו בגלל מה שִׁקְדָם לאבותינו מידיעתו ומשמעתו, באמרו "לא מרובכם מכל העמים חשק ה' בכס" (דברים ז, ז). וכאשר

תִּקְדְּנוּ בַמַּצּוּוֹתַי וְחֻקֹּתַי, וּנְגַלְתָּה רֹמְמוֹתֵינוּ עַל כָּל הַשָּׂאֵר בַּמִּשְׁפָּטִי וְתוֹרוֹתַי, בְּאִמְרוֹ יִתְעַלֶּה בְּסִפְרוֹ חֲסִדּוֹ עֲלֵינוּ, "וְיָמִי גֹי גָדוֹל אֲשֶׁר לוֹ חֻקִּים וּמִשְׁפָּטִים צְדִיקִים" (דברים ד, ח), שָׁנְאוּ אוֹתָנוּ כָּל הָעַמִּים עַל כֵּךְ בְּקִנְיָתָם וְתַעֲיִיתָם וּנְחַלְצוּ מִלְכֵי הָאָרֶץ לְרַדְּפֵנוּ בְּגַלְלוֹ בְּרָשָׁע וּבְזִדּוֹן, בְּרַצּוֹתָם לְהִתְקַוֶּמֶם נֹגֵד ה' אֲשֶׁר אֵין יְכוּלֹת לְהִתְקַוֶּמֶם נֹגֵדוֹ. וְלֹא הָיָה דוֹר מֵאִזּוֹ וְעַתָּה אֵלֵּא וְכָל מֶלֶךְ אֶלֶם אוֹ עֶקֶשׁ אוֹ עֲרִיץ וְעַז, עוֹשֶׂה מִטְרָתוֹ הַרְאֵשׁוֹנָה וְהַחֲשׁוֹב שֶׁבְעֵנִינּוּ לְסַתּוֹר תּוֹרָתָנוּ וּלְבַטֵּל דִּתְנוּ בְּהַכְרַח וּבְאֹנֶס בַּחֲרָב, כְּגֹן עֲמֶלֶק וְסִיסְרָא וְסַנְחֲרִיב וּנְבוֹכַדְנֶצַּר וְטִיטוּס וְאַדְרִיָּנוֹס וְזוֹלְתָם מְכַל הַדּוֹמִים לָהֶם. זֶהוּ הַסּוּג הָאֶחָד מִשְׁנֵי הַסּוּגִים הַזּוֹמְמִים לְנַצַּח אֶת הָרַצּוֹן הָאֱלֹהִי.

אֲבָל הַסּוּג הַשְּׁנִי, הֵם פִּיקְחֵי הָעַמִּים וְחַכְמֵיהֶם, כְּגֹן הַסּוֹרִים וְהַפְרָסִים וְהַיּוֹנִים, כִּי גַם אֱלֹהֵי זִמְמִין לְסַתּוֹר תּוֹרָתָנוּ וּלְבַטֵּלָהּ בְּהוֹכַחַת שְׁמִטָּעִים בְּהֵן וּבוֹיֻכּוּחִים שֶׁהֵם מִחֻבְרִים, וְזוֹמְמִין לְבַטֵּל אֶת הַתּוֹרָה וּלְמַחֹת עֲקֻבוּתֶיהָ בְּחִיבוּרֶיהֶם, כְּמוֹ שְׁזוֹמְמִין הָאֶלְמִין בַּחֲרָב וְלֹא זֶה יִצְלַח וְלֹא זֶה יִצְלַח, לְפִי שֶׁכָּבֵר קִדְמָה לָנוּ הַבְּטַחַת ה' יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה עַל יָדֵי יִשְׁעֵיהוּ שֶׁכָּל עֲרִיץ הַזּוֹמֶם לְהַתְגַּבֵּר עַל תּוֹרָתָנוּ וּלְבַטֵּלָהּ בְּכָלִי מִלְחַמְתּוֹ יִכְלֶה ה' אוֹתָם הַפְּלִים וְלֹא יִצְלִיחוּ, וְזֶה עַל דֶּרֶךְ הַמִּשַׁל שְׁזַמְמוּ לֹא יוֹשֵׁג לְעוֹלָם. וְכֵן כָּל מְתוּכַח הַזּוֹמֶם לְבַטֵּל מֶה שֶׁבִּידֵינוּ - יֶאֱפִיס ה' הוֹכַחְתּוֹ וּיְבַטֵּלָהּ וְיִדְחָה אוֹתָהּ וְלֹא תַעֲמוּד, כְּמוֹ שְׂאֵמֵר יִתְבָּרַךְ וְיִתְעַלֶּה בְּהַבְטַחְתּוֹ: "כָּל כְּלֵי יוֹצֵר עֲלֶיךָ לֹא יִצְלַח, וְכָל לְשׁוֹן תְּקוּם אֶתְךָ לְמִשְׁפָּט תְּרִשְׁעִי" (יִשְׁעִיָּה נד, יז). וְשִׁנְיָהֶם מְדַמִּים שְׂאֵפְשֵׁר לְהַרוֹס אֶת הַבְּנִיין זֶה, וּמִתְעַצִּים לְעַקּוֹר יִסּוּדוֹתַי הַמִּשְׁוֹקְעִים עַד הַמַּיִם (-כְּלוֹמֵר מִי הַתְּהוֹמִים), וְאֵינֶם מוֹסִיפִים לְעַצְמָם כִּי אִם עֲמַל וְיִגִּיעָה, וְהַבְּנִיין כְּמוֹ שֶׁהוּא יִשְׂאֵר חֲזַק, וְהַקְּב"ה יִלְעִיג בְּהֵם וְיַעֲשֶׂם לְשַׁחֵק בְּזַמְמָם בְּקִלּוֹת דַּעַתָּם מֶה שֶׁלֹּא יִזּוֹם הָאָדָם כְּמוֹתוֹ. אִמֵּר הַנְּבִיא בְּתַאֲרוֹ זְמַמֶּם וְלַעֲג הַקְּב"ה בְּהֵם: "נִנְתְּקָה אֶת מוֹסְרוֹתֵימֹי וּנְשַׁלִּיכָה מִמֶּנּוּ עֲבוּתֵימֹי, יוֹשֵׁב בַּשָּׁמַיִם יִשְׁחַק ה' יִלְעֵג לָמוֹ" (תְּהִלִּים ב, ג-ד). וְלֹא חִדְלָנוּ מֵהִיּוֹת מִיּוֹסְרִים וּמְנוֹסִים עַל יָדֵי שְׁתֵּי הַכְּתוּת הַלְלוּ כָּל יָמֵי שְׁלֹטוֹנֵנוּ, וּמִקְצַת יָמֵי גְלוּתֵנוּ. וְאַחַר כֵּךְ נוֹלְדָה כַּת אַחֲרַת שֶׁהִרְכִּיבָה מִצַּב מִשְׁנֵי הַמִּצְבִּים יָחַד, כְּלוֹמֵר הָעֲרִיצוֹת וְהַהוֹכַחַת וְהוֹיֻכּוּחִים, וְנִרְאָה לּוֹ כִּי זֶה טוֹב יוֹתֵר בְּעַקִּירַת עֲקֻבוֹת הָאוֹמָה, וְלִכֵּן נִוְעֵץ לְטַעוֹן אֶת הַנְּבוּאָה וְלְהוֹפִיעַ בְּתוֹרָה הִיפֶךְ תּוֹרַת ה', וְיֹאמֵר שֶׁגַם הִיא מֵאֵת ה' כְּדַבֵּר נְבִיא הָאֱמֶת, וְאִז יִתְעוֹרֵר הַסִּפְק וְתִהְיֶה הַמְּבֻכָה, שְׁזוֹ הִיפֶךְ זֶה וְהָרִי שְׁתִּיחֶן מִתְחַסְּוֹת לֹאֵל אֶחָד, וְיִהְיֶה בְּכֵךְ דֶּרֶךְ לְאֶבְדֵן זֶה וְזוֹ. וְזֶה מִסּוּג הַתְּחַבּוּלוֹת הַמוֹפְלְאוֹת שֶׁעוֹשֶׂה אָדָם עַז הַנִּקְמָה, שֶׁהוּא זּוֹמֵם לְהַרוֹג אוֹיְבוֹ וְלְהִישָׂאֵר הוּא, וְאִם אֵין לוֹ יְכוּלֹת לְכַךְ מִתְּפַן מִצַּב שִׁיְהַרְגֶהוּ וְיִהְרֹג אוֹיְבוֹ.

וְהָרִאשׁוֹן שֶׁהִזִּיד בְּעִצָּה זֶה - יִשׁוּעַ הַנְּצָרִי שְׁחִיק עֲצָמוֹת, וְהוּא מִיִּשְׂרָאֵל, וְאֵף עַל פִּי שֶׁהִיָּה אֲבִיו גּוֹי וְאִמּוֹ יִשְׂרָאֵלִית הָרִי הוּא מִיִּשְׂרָאֵל, כִּי הַכֹּלֵל אֲצִלְנוּ גּוֹי וְעַבֵּד

הבא על בת ישראל - הולד כשר' (יבמות מה א), ואנו קוראין אותו 'ממזר' על דרך ההפלגה. ונתרָאָה כאילו הוא נשלח מאת ה' לבאר קושיות שבתורה, ושהוא המשיח שהובטח בו על ידי כל נביא, ואז ביאר את התורה ביאור המוביל לביטול כל התורה, ואי עשיית כל מצוותיה ולעבור על כל אזהרותיה כפי כוונתו ומטרתו. והרגישו חכמים זכורים לברכה את מטרתו בטרם יתחזק פרסומו באומה, ועשו בו כפי שהיה ראוי לו. וכבר קדמה לנו ההקעה על כך על ידי דניאל, ואמר שיזום איש מפריצי ישראל וחריגייהם לבטל את הדת, בטענו את הנבואה והתפרצותו לדברים הגדולים, כלומר שהוא משיח, ושה' יכשילֵהו כפי שנכשל, והוא אָמרו "ובני פְּרִיצי עֲמֶךָ יִשְׁאוּ לְהַעֲמִיד חֲזוֹן, וּנְכַשְׁלוּ" (יא, יד)... ואחר כך עמד אחריו משוגע (מ-מוחמד) שהלך בדרכו לפי שהוא פילס לו את הדרך, והוסיף על כך מטרה אחרת והיא בקשת השליטה ושישמעו לו, ואז חידש מה שכבר ידוע. כולם רוצים להַתְּדַמּוֹת בדת האל ישתבח, ולא ידמה המעשה האלהי למעשה אנוש כי אם אצל הפְּתִי שאין לו ידיעה בשתיהן יחד. והרי ההבדל בין דתנו והדתות אשר נִדְּמוּ לָהּ כהבדל בין האדם החי ההוגה והפסל העשוי באומנות מן השיש או העץ או הכסף או הזהב כדי שיהיה כדמות אדם. שהסֵכֶל בחכמה האלהית והמעשה האלהי, כאשר יראה את הפסל דומה לאדם בכל צורתו החיצונית בתבניתו ותארו וגדלו וגוונו, יחשוב שמעשה זה כמעשה תבנית האדם בדיוק, מחמת סכלותו את פנימיותו של זה ושל זה. אבל החכם שהוא יודע את פנימיותם יודע הוא כי פנימיותו של פסל זה אין בה עשייה אמנותית כלל, ושיש בפנימיות האדם נפלאות באמת, ודברים המורים על חכמת הבורא מהתפשטות גידיו בתוך השרירים והסתרגותן וייחוד מיתריו ומקומות חיבוריהן, וליפוף קישוריהן והיאך מוצאן, והרכבת עצמותיו ופְּרִיקָהֶן, ויציאת עורקיו הדופקים ושאין דופקים והיתחלקותן, ותנוחת איבריו זה עם זה החיצוניים והפנימיים, כל דבר מאלה בשיעורו ומתכונתו ובמקומו וכראוי לו.

כך הסכל בסודות ספרי הנבואה ותוכן תורתנו, כאשר ישווה תורה זו לתורה הבדויה יחשוב שיש דמיון ביניהם, כאשר ימצא בתורת ה' איסורים והיתרים ובזו האחרת איסורים והיתרים, ובתורת ה' מעשי עבודות ובזו מעשי עבודות, ותורת ה' מַצְוָה ומזהירה ומבטיחה ומאימת, וכך זו מַצְוָה ומזהירה ומבטיחה ומאימת. ואילו הבין סודות שתיהן היה נודע לו כי התורה האלהית האמתית כל החכמה בפנימיותה, ושאין בה צווי ולא אזהרה שאין בפנימיותן דברים המביאים תועלת בשלמות האנושית, ומרחיקים נזק העוֹצֵר בעד אותה השלמות, ומביאים למעלות מדותיות והגיוניות, להמון כפי יכולת קיבולם, וליחידים כפי השגתם, ובה יהיה הקיבוץ האלהי נעֲלָה משיג שתי השלמויות

יחד, כלומר השלמות הראשונה שהיא התמדת קיומו בעולם באופן ובמצב המתאים ביותר לאדם. והשלמות השנייה והיא השגת המושכלות כפי שהם בהתאם ליכולת האדם. ושאותן התורות המדומות - דברים שאין תוכן להם, אלא חיקוי ודימוי ודוגמה, שנתכוון בכך המדמה לגדל את עצמו ולהיראות שהוא כמו פלוני ופלוני, ונתגלתה חרפתו אצל הבקיאים ונעשה לשחוק וללעג כמו ששוחקין ולועגין מן הקוף כאשר מחקה פעולות האדם. וגם כבר קדמה לנו ההערה מאת ה' יתעלה על ידי דניאל שזה עתיד להיות, ושבאחרית הדברים יעמוד אדם ויופיע בדת הדומה לדת האמת, ויופיע בספר וחזון, וידבר גדולות, כלומר שניתן לו ספר, ושה' אמר לו, ושהוא אמר לה', וכיצא בזה מדבריו הרבים. אמר כאשר תיאר עמידת מלכות הערבים בסוף מלכות ה"רום", והמשיל עמידת משוגע ושהוא ינצח מלך "רום" ומלך פרס ומלך יון, לקרן שצמח וארך וגדל כפי שנתבאר מאותו הכתוב להמונים וליחידיהם, לפי שהם ענינים שבארה אותם המציאות ואינן סובלים באור אחר, אמר: "מִשְׁתַּפֵּל הָיִיתָ בְּקִרְיָא, וְאֵלֹי קִרְן אַחֲרֵי יַעֲרֶה סִלְקַת בְּיַנְיָהּ, וְחָלַת מִן קִרְיָא קְדָמְיָא אַתְּעַקְרָה מִן קְדָמָה, וְאֵלֹי עֵינִין כְּעֵינֵי אַנְשָׁא בְּקִרְיָא דָּא וּפִסְ מְמַלְל רְבִרְבָּן" (דניאל ז, ח). התבונן חכמת המשל הזה וכמה נפלא הוא, אמר שהוא ראה את הקרן הקטנה העולה כאשר אָרְכָה והפילה שלוש קרניים מלפניה והוא מתפלא על עוצם ארכה, והנה הקרן יש לו עיניים הדומים לעיני האדם ופה מדבר גדולות, כלומר שהוא יופיע בדת הדומה לדת האלהית ויטען את החזון והנבואה וירבה דברים, ובאר לנו דניאל שהוא יטען ביטול התורה הזו ויזום לשנותה, אמר "וַיִּסְבֵּר לְהַשְׁנִיָּה זְמַנִּין וְדָת" (דניאל ז, כה). וביאר לו יתעלה, שהוא יתרומם שמו ישמידהו אחרי גדלותו ועוצם אָרְכוֹ עם כל מי שנותר מקודמיו, ושָׁאֵלָה המתקוממים שלושתם כלומר הכת המכריחה בחרב, והכת הטוענת את ההוכחות, והכת המתדמה לדת, כולם יאבדו. ואף על פי שיבא להם ניצחון באחד הזמנים ויתגברו בעת מסוים ארוך או קצר, הנה זה לא יתמיד ולא יתקיים. וכך הבטחתינו מאת ה' לעולם, שאין לך דור שלא יארע בו שמד ועינויים, וה' מסלקם, אמר דוד מלך ישראל ברוח הקודש בלשון האומה בתארו השתלטות העמים עליה מראשית היותה, ושהם עם זאת לא יוכלו לעולם להשמידה על אף גודל הייסורין שייסרו בהם מן השמדות והגזרות, אמר "רבת צָרְרוֹנֵי מִנְעוֹרָי גַם לֹא יָכֻלוּ לִי" (תהלים קכט, א).

ואתם אחינו דעו, כי בזמן נבוכדנצר הרשע הכריח כל בני אדם לעבודה זרה, ולא פלטו מן הנוכחים שם זולת חנניה מישאל ועזריה, ואחר כך השמידו ה' יתעלה והשמיד חוקיו וחזר האמת לכמו שהיה. וכך בבית שני כאשר ניצחה מלכות יוון הרשעה גזרו שמדות חמורים וקשים על ישראל כדי להכחיד את

התורה לפי דמיונם, וחייבום לחלל שבת, ושלא ימולו את בניהם, ושיכתוב כל אחד על בגדו 'אין לו חלק בה' אלהי ישראל', ושיחרוט על קרן שורו כך ואחר כך יחרוש בו, ונמשך דבר זה כחמישים ושתיים שנה, ואחר כך הכחיד ה' מלכותם וחוקיהם גם יחד. ובכל דור אומרים חכמים ז"ל פעם אחת גזרה מלכות הרשעה שמד על ישראל כך וכך, וגזרו עליהם כך וכך, ואחר כך מבטלו ה' ומסלקו בסילוק אשר יזמו, וכך אמרו ע"ה 'שמדא עביד דבטיל' (כתובות ג ב). וכבר הבטיח ה' יתעלה לאבינו יעקב כי בניו אף על פי שיכניעום האומות וינצחום, הרי הם הקיימים אחריהם, התמידים בלעדיהם, אמר יתעלה "והיה זרעך כעפר הארץ וכו'" (בראשית כח, יד), כלומר כי על אף היותם מושפלים כעפר מדרך לכל, סוף יגברו וינצחו. ועוד על דרך המשל: כמו שהעפר לסוף עולה על דורכו ונשאר בלעדיו. וכבר באר ישעיה ע"ה והודיענו בשם ה', כי האומה הזו בזמן הגלות כל מי שזמם לה מזימת כפייה ואונס - יעלה הדבר בידו ויתאפשר לו, אך לסוף יושיענה ה' ויסיר יסוריך וצערה, אמר "חזות קשה הגד לי, הבוגד בוגד והשוֹדֵד שוֹדֵד, עֲלֵי עֵלִים צוּרֵי מְדֵי כָל אֲנַחְתָּה הַשְּׁבִתִי" (ישעיהו כא, ב). וכבר הבטיח לנו ה' יתעלה על ידי נביאיו שאנו לא נכלה ולא ניכחד ולא נעדר מהיות אומה נעלה, וכשם שלא תכן לתאר ביטול מציאותו יתעלה כך לא תכן להכחידנו ולכלותנו מן העולם, אמר "כי אני ה' לא שְׁנִיתִי, ואתם בני יעקב לא כְּלִיתֶם" (מלאכי ג, 1). וכן בישָׁרְנוּ והבטיחנו יתרום שמו כי מן הנמנע לפניו יתעלה לשנוא את כללותנו, ואף על פי שמרדנו בו והמרינו מצוותו, אמר "כה אמר ה', אם יִמְדוּ שָׁמַיִם מִלְמַעְלָה ויִחְקְרוּ מוֹסְדֵי אֶרֶץ לִמְטָה, גַּם אֲנִי אֲמַאֵס בְּכָל זֶרַע יִשְׂרָאֵל עַל כָּל אֲשֶׁר עָשׂוּ נְאוֹם ה'" (ירמיה לא, לו). וכן על הדבר עצמו קדמה ההודעה בתורה על ידי משה רבנו, אמר "ואף גם זאת בְּהִיוֹתֶם בָּאֶרֶץ אוֹיְבֵיהֶם לֹא מֵאֲסֹתִים וְלֹא גֵעֲלֹתִים לְכָלֹתֶם לְהַפֵּר בְּרִיתִי אִתְּם" (ויקרא כו, מד).

ולכן הישענו אחינו על המקראות הללו אשר דבריהם אמת, ואל יבְּהֻלְכוּם תכיפות השמדות ותקיפות הידיים עלינו וחולשת דְּבַרְתָּנוּ, לפי שכל זה ניסיון וזיקוק, כדי שלא יחזיק בדת ולא ישָׁאֵר בו כי אם החסידים היראים מזרע יעקב, הזרע הטהור הנקי, אשר עליהם נאמר "ובשרידים אשר ה' קוֹרָא" (יואל ג, ה), הרי באר שהם אחדים, והם האנשים אשר עמדו אבותיהם על הר סיני ושמעו הדיבור מפי הגבורה, והרימו ימינם לברית ה', והטילו על עצמם המשמעת והקבלה ואמרו "נעשה ונשמע" (שמות כד, ז), ונתחייבו בכך עליהם ועל הבאים אחריהם, כמו שאמרו "לנו ולבנינו עד עולם" (דברים כט, כח). וכבר הבטיח ה' יתעלה - ודי בהבטחתו - והודיענו שכל מי שעמד במעמד הר סיני מאֲמָתִים מאמינים בנבואת משה רבנו ובכל מה שבא על ידו הם ובניהם ובני בניהם

לדורות עולם, והוא אָמרו יתעלה "הנה אנכי בא אליך בעבֶּהֶעֱנָן וכו' וגם בך יאמינו לעולם" (שמות יט, ט). ולפיכך יָדַע כל מי שסטה מִדתו זה שניתן באותו המעמד הגדול, שאינו מזרע אותם האנשים, וכך אומרים ע"ה במִפְקָפְקִים בשליחות 'לא עמדו אבותיו על הר סיני' (נדרים כ א). 'יציל אותנו ה' ואתכם מן הפקפוק, וירחיק ממנו ומכם את הטעות והשיבוש המביאים לידי כך והמכשילים בו.

....

וכבר המשיל שלמה ע"ה את האומה לאישה יפה כלילת הדמות, שאין בה מום, באמרו "כולך יפה רעֵיִתִי ומום אין בך". והמשיל בעלי הדתות והדעות הללו הרוצים למשכה אליהם ולהשיבה לשיטותיהם, לפושעים המסיתים המפְתִים את הנשים הכבודות להשיג מהם תְּעוּב, כך הללו מסיתים אותה להשיבה אליהם, אולי נקבל את דתם ונסבור את דעותיהם. וענה בחכמתו בלשון האומה כאילו היא אומרת לאותם הרוצים להסיתה ולהחשיב דעותיהם בעיניה, 'מדוע אתם מחזיקים בי, התוכלו להמציא לי כשמחת המחניים?' כלומר שהיא מתווכחת עמהם ואומרת להם 'המציאו לי כמו מעמד הר סיני שהיה בו מחנה ישראל ומחנה אלהים זה לעומת זה, ואחזור להשקפתכם'. והוא אמרו על דרך המשל "שובי שובי השולמית, שובי שובי ונְחִיזָה בך! מה תחזו בשולמית כמחולת המחנָיִם?" (שיר השירים ז, א) ועניין 'שולמית' - השלמה הנעֻלָה. ו'מחולת המחניים' - שמחת מעמד הר סיני, שהיו בו מחנה ישראל באָמרו "ויוצֵא משה את העם לקראת האלהים מן המחנה" (שמות יט, יז), ומחנה אלהים כמו שבאר ואמר "רָכַב אלהים רבֻתִים אלֵפֵי שְׁנָאן" (תהלים סח, יח). והתבונן חֲכַמַת המשל וסודותיו, שהוא כְּפַל תיבת 'שובי' ארבע פעמים בפסוק זה, רומז להיותנו נתבעים לְצֵאת מן הדת ולהתאחד עמהם בכל אחת מארבע מלכויות אשר אנו היום באחרונה שבהם, וכבר אֵיִם עלינו יתעלה בלשון התורה שהם ימשכונו לסבור דעותיהם, והוא אמרו "ועבדתם שם אלהים מעשה ידי אדם וכו'" (דברים ד, כח). אלא שְׁעַם כל זה לא יהא כללי בכל העולם, ולא יכרית ה' תורתו ממנו (מ-מאיתנו) לעולם, הבטיח ואמר "כי לא תישָׁכַח מפי זרעו" (דברים לא, כא). ובאר לנו על ידי ישעיהו מִבְּשֵׁר האומה, כי האות בינינו לבינו יתעלה והסימן המוכיח שאנו לא נכלה הוא קיום תורת ה' ודבריו בינינו, אמר "ואני זאת בריתי אותם אמר ה' וכו'" (ישעיה נט, כא), וכבר נשתבחה האומה לפני ה' יתעלה על הַיּוֹתָה סובלת קושי השְׁמָדוֹת ונושאת את יסוריהן, אמר "כי עֲלִיךְ הוֹרְגָנוּ כל היום, נחשבנו כצֵאן טְבֻחָה" (תהלים מד, כג), ואמרו ז"ל במדרש תְּזִיָּת (שיר השירים רבה): "כי עליך - זה דורו של שְׁמָד'. ולכן ישישו הנמצאים בו בְּמָה שסובלים מן היסורים וְאֶבְדָן הרכוש והגְּלוּת וקלקול כל מצביהם, כי כל

זה תפארת להם לפני ה' יתעלה והישג עצום, וכל אשר יאָרע להם הוא כקרבן כליל על גבי המזבח, וייאמר להם "מלאו יְדַכּם היום לה", ולתת עליכם היום בְּרָכָה" (שמות לב, כט).

אף על פי שעם ישראל גלה – הקשר המוחשי בין האומה לארצה לא יכול להיפסק אפילו לרגע ◊◊◊ יציאת האומה מארצה היא מחיית עקבותיה

ספר המצוות, עשה קנג:

...והנני מוסיף לך ביאור: אילו הנחנו, למשל, שבני ארץ ישראל יעדרו מארץ ישראל - חלילה לאל מלעשות זאת, לפי שכבר הבטיח שלא ימחה ולא ישַׁרש את שְׁאֵרֵי האומה לגמרי - [ואילו הנחנו] שלא יהיה בית דין בנמצא, ולא יהיה בחוצה לארץ בית דין שנשמך בארץ ישראל - הרי אז לא היה חשבונו זה מועיל לנו כלל בשום אופן, לפי שאין לנו לחַשֵׁב בחוצה לארץ ולעבר שנים ולקבוע חודשים, אלא באותם התנאים הנזכרים, כמו שביארנו "כי מציון תצא תורה, ודבר ה' מירושלים" (ישעיה ב, ג).

הגלות גורמת מיעוט תורה, בכמות ובאיכות

איגרת תימן ג, עמ' מג-מד:

...תדע כי מקרה זה אינו מיוחד לארצכם, אלא הוא היום בכל ישראל, כלומר הַעֲדָר החכמים וחולשת המדעים, והסיבה האמתית לכך הוא מה שאיים בו עלינו יתעלה על ידי ישעיה: "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא, ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתַּף" (כט, יד)...

הקדמת הרמב"ם לפירוש המשנה, עמ' כ-כא:

...לכן צריך שנקבע בלבנו אמתותם (-של דרשות חז"ל שבתלמוד), ונעייץ בהם היטב, ואל נמהר להרחיק שום דבר מהם, אלא כל מה שירחק בעינינו משהו מהם נרגיל את עצמנו במדעים עד שנבין כוונתם באותו העניין אם תוכל דעתנו להבינו. לפי שהם (-חז"ל) ע"ה, על אף שהיו שוקדים על הלימודים וטובי שכל ומוכשרים ונתחברו לאנשים גדולים ופירשו מתאוות העולם וכל אשר בו, היו מייחסים חסרון לעצמם בהשוואה לקודמיהם, והוא אָמַרם "לפן של ראשונים כפתחו של אולם, ושל אחרונים אפילו כמחט סדקית אינו" (עירובין נג א). כל שכן אנחנו שעם אָבֵדן המדע והחכמה מאָתנו כמו שיעד לנו יתעלה "לכן הנני יוסיף להפליא את העם הזה הפלא ופלא ואבדה חכמת חכמיו ובינת נבוניו תסתַּף", נתייחדו בכל אחד ממנו (-מאיתנו) ארבעה דברים: חולשת שכל, והתגברות התאוות, והעצלות מללמוד, והחריצות לרדיפת ענייני העולם הזה, ארבעת

שפטי הרעים' (עדה"כ יחזקאל יד, כא), והיאך לא נייחס החסרון לעצמנו בהשוואה אליהם. ובקדעם עניין זה ושפל דבריהם נקיים מכל סיג, חסו עליהם והזהירו שלא לזלזל בהם ואמרו "כל המלעיג על דברי חכמים נידון בצואה רותחת" (גטין נו א), ואין צואה רותחת חמורה מן הסכלות שגרמה לו להלעיג. ולכן לא תמצא לעולם מרחיק דבריהם אלא אדם רודף התאוות, מעדיף החושניות, מי שלא הואר לכו בשום אור בהיר. ובגלל ידיעתם אמתות דבריהם כילו בהם את חייהם וציוו לשקוד עליהם בשעות הלילה ובקציני היום ועשאוהו התכלית, וכך הוא באמת, ואמרו "מיזם שחרב בית המקדש" אין לו להקב"ה בעולמו אלא ארבע אמות של הלכה" (ברכות ח א).

פירוש המשנה, שלהי ההקדמה לסדר טהרות, עמ' כב:
 ... ואתה יודע כי היום בעוונותינו שרבו, אם חזרת על ראשי ישיבות ישראל, כל שכן בתי כנסיות - תמצא שיקשה עליהם בעניין זה דבר שנאמרו בו מקראות רבים בתורה, ובמשנה, ומה שהוא יותר ברור ופשוט מזה. ואין להתפלא ממצב כזה בזמן הגלות והעדר עניינים אלה מחמת מיעוט העוסקים בהם. וכבר מצאנום בזמן המקדש ובמציאות הנביאים, נסתפקו ענייני הטומאה והטהרה ודין השלישי והרביעי אפילו לכהנים המשמשים במקדש, שהם היותר זקוקים מכל אדם לידיעת הלכות טומאה וטהרה.

הלכות תשובה ט, ב:
 ...ומפני זה התאוו כל ישראל נביאיהם וחכמיהם ימות המלך המשיח, כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנתת להן לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להן מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר "כי מלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיהו יא, ט), ונאמר "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אחיו" (ירמיהו לא, לג), ונאמר "והסירותי את לב האבן מבשרכם" (יחזקאל לו, כו), מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב ממשה רבנו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגויים לשמעו, שנאמר "והיה באחרית הימים, נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים" (ישעיהו ב, ב).

² והמעייין ישים לב שהביאור הנרחב שהביא רבנו בהמשך למשפט זה, שתכלית האדם היא להיותו 'איש חכם וטוב', מוסב לכאורה על זמן החורבן בלבד. אמנם הרב יצחק שילת ניסה לתרץ (בדוחק?) שייתכן שלא היו מילים אלו בגרסת רבנו.

מורה הנבוכים א, עא:

דע, כי המדעים הרבים שהיו באומתנו באמיתת דברים הללו (סתרי תורה) אבדו במשך הזמן, ובשלטון העמים הסכלים עלינו, ומפני שלא היו אותם הדברים מסורים לכל בני אדם כמו שביארנו, ולא היה הדבר המסור לכל בני אדם אלא מקראות הכתובים בלבד...

מורה הנבוכים ב, יא:

...אומתנו אומה חכמה שלמה, כמו שפירש יתעלה על ידי האדון (-משה רבנו) אשר הביא לשלמותנו ואמר: "רק עם חכם ונבון הגוי הגדול הזה" (דברים ד, ו). אלא שכאשר כילו טובותינו ושעי העמים הסכלים, והשמירו חכמותינו וספרינו, והקאבירו חכמינו עד שחזרנו להיות סכלים, כמו שייעד לנו בחטאינו ואמר: "ואבדה חכמת חכמיו, ובינת נבוניו תסתפר" (ישעיה כט, יד), ונתערבנו בהם, ועברו אלינו השקפותיהם כמו שעברו אלינו מידותיהם ומעשיהם. וכמו שאמר בדמיון המעשים: "ניתערבו בגויים וילמדו מעשיהם" (תהלים קו, לה), כך אמר במה שעברו אלינו השקפות הסכלים: "ובילדי נכרים ישפיקו" (ישעיה ב, ו), תרגמו יונתן בן עוזיאל ע"ה 'ובנמוסי עממיא יתקון'. וכאשר גדלנו עם הרגל השקפות הסכלים, באו הדברים האלה הפילוסופיים כאילו הם זרים לתורתנו כגרותם מהשקפות הסכלים, ואין הדבר כן.

הלכות קידוש החודש יז, כד:

וטעם כל אלו החשבונות, ומפני מה מוסיפים מניין זה ומפני מה גורעין, והיא נודע כל דבר ודבר מאלו הדברים, והראיה על כל דבר ודבר - היא חכמת התקופות והגימטריות שחיברו בה חכמי יוון ספרים הרבה, והם המצויים עכשיו ביד החכמים. אבל הספרים שחיברו חכמי ישראל שהיו בימי הנביאים מבני יששכר, לא הגיעו אלינו. ומאחר שכל אלו הדברים בראיות ברורות הם שאין בהם דופי, ואי אפשר לאדם להרהר אחריהם - אין חוששין למחבר, בין שחיברו אותם נביאים בין שחיברו אותם גויים. שכל דבר שנתגלה טעמו ונודעה אמתתו בראיות שאין בהם דופי - אין סומכין על זה האיש שאמר, או שלימדו, אלא על הראיה שנתגלתה, והטעם שנודע.

שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סי' לה:

שאלה. ילמדנו רבנו, מה פירוש מה שנאמר על אדוננו שלמה "וידבר שלושת אלפים משל, ויהי שירו חמישה ואלף" (מלכים א, ה, יב) - האם המשלים והשיר האלה עדיין נמצאים באומה או אבדו. יורנו אדוננו ושכרו כפול.

תשובה. לפי עניית דעתי, אין אלה ספריו עליו השלום הנמצאים, כי מאמריו ע"ה החכמיים אין כולם נמצאים אצלנו, כדברו על הצמחים והחיות אשר פירש הכתוב שהוא דיבר עליהם כמו שאמר "וידבר על העצים וכו'" (שם יג). אין בידני שום דבר מהם, ואפשר שהם אבדו מן האומה בגלות. וכתב אברהם ביר' משה זצו"ל.

שו"ת רבי אברהם בן הרמב"ם סי' יג:

שאלה. ילמדנו רבנו, ספר הישר וספר מלחמות ה' מה ענינם.

תשובה. יש אומרים בדרש שספר הישר הוא התורה, ושהרמז אל זה בתורה חלום יוסף: "והנה השמש והירח ואחד עשר כוכבים משתחוים לי" (בראשית לז, ט). והנכון כפי שנראה לי, שספר הישר וכמו כן ספר מלחמות ה' - ספרים כוללים גלגולי קורות ישראל לפרטיהם, ואבדו בגלות. וכתב אברהם ביר' משה זצו"ל.

הגלות משפיעה על אופן לימוד התורה ועל איכות השגת ידיעת ה'

מורה הנבוכים ג, ו:

דע, כי העניין הזה הנעלה והחשוב אשר בא יחזקאל ע"ה להודיענו אותו מתיאור המרכבה בהתעוררות הנבואית אשר עזרתו להודיענו אותו, הוא העניין עצמו אשר הודיענו אותו ישעיה ע"ה באופן כללי שאינו צריך לפירוט הזה, והוא אמרו: "ואראה את ה' יושב על כיסא רם ונשא ושוליו מלאים את ההיכל, שרפים עומדים וגו'" (ישעיהו, א-ב). כבר בארו לנו חכמים כל זה, והעירוננו על עניין זה ואמרנו, כי ההשגה אשר השיג יחזקאל היא עצמה ההשגה אשר השיג ישעיה, והמשילו על כך משל לשני בני אדם שראו את המלך בהיותו במרכבתו, אחד מהם מבני העיר והאחד מבני הכפר. זה שמבני העיר, בידעו כי בני העיר יודעים את תכונת מרכבת המלך, לא תיאר תכונת רכיבתו, אלא אמר 'ראיתי את המלך' בלבד.

והשני, מפני שהוא רוצה לתאר לבני הכפר שאין להם ידיעה במאומה מתכונת זה, פירט להם היאך תכונת רכיבתו ותיאור צבאותיו ושמשיו והמוציאים לפועל את פקודותיו.

ויש בכלל הערה זו תועליות גדולות מאוד, והוא אמרם בחגיגה (יג ב): "כל מה שראה יחזקאל ראה ישעיה, ישעיה דומה לבן כרך שראה את המלך, יחזקאל דומה לבן כפר שראה את המלך". ולשון זה אפשר לבאר כוננת אמרו כפי שאמרת תחילה, שישעיה לא היו בני דורו זקוקים לבאר להם אותו הפירוט, אלא הספיק להם אמרו "ואראה את ה' וגו'", ובני הגולה היו זקוקים לפירוט זה.

ואפשר שהיה סבור אומר דבר זה כי ישעיה יותר שלם מיחזקאל, ושהשגה זו אשר הופתע בה יחזקאל ונבהל, הייתה אצל ישעיה ידועה ידיעה שאין צורך להודיע אותה כדבר מופלא, מפני שהיא דבר ידוע אצל השלמים.

איגרת תימן ג עמ' מז:

...ולא הִבְיָאֵנוּ לְכָל זֶה (מארי: שאנו מאמינים לכל שטות קלה או גסה. [בהקשר לנביאי שקר וחישובי קץ])
כי אם תוקף הגלות עלינו, והטובע נתלה בכל חָקָל.

תוספת למעיינים: ייתכן שהגלות גורמת לאופן אחר ו/או תחומים אחרים של

חשגת מדעים

מורה הנבוכים ג, ז:

מכלל מה שראוי לחקור עליו, ציון השגת המרכבה בשנה והחודש והיום וציון המקום (ויהי בשלשים שנה ברכיבי בתמשה לחדש, וצני בתוף הגולה על נהר פָּר - נפתחו השמים ונראה מראות אלהים". יחזקאל א, א), והנה זה ממה שראוי לחפש לו עניין, ואין לחשוב שהוא דבר שאין בו עניין.

וממה שראוי להתבונן בו והוא מפתח לפל, אמרו 'נפתחו השמים', ודבר זה רב בדברי הנביאים, כלומר: להזכיר השאלת הפתיחה, וגם פתיחת השערים, "פתחו שערים", "ודלתי שמים פתח", "ושאו פתחי עולם", "פתחו לי שערי צדק", ורבים כאלה.

(-ויערין שם הערות מארי ומקבילותיו, והקשר עם סוף הפרק הקודם, שצוטט לעיל בסמוך)

הגלות גורמת לריבוי דעות וחשקפות (-בתאוריה ובמעשה) בענייני הקץ

איגרת תימן ד, עמ' נה:

ואלה הם הדברים אשר כבר קדם יעוד הנביאים בהם, והודיעונו במה שסיפרתי לכם, שכאשר יקרבו ימות המשיח האמתי - ירבו הטוענים והמדמנים, ולא יתקיימו דבריהם, ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים. ולפי שידע שלמה ע"ה ברוח הקודש שהאומה הזו כאשר תילכד בגלות תיזום להתעורר שלא בזמן הראוי, ויאבדו בכך וישיגום הצרות - הזהיר מכך...

(וראה עוד להלן בענייני האיסור לחשב הקץ, בציטוט מאיגרת תימן ג, עמ' מ-מב.)

הגלות אינה מאפשרת נבואה מאת ה' לאדם

מורה הנבוכים ב, לב:

וההשקפה השלישית (-על הנבואה), והיא השקפת תורתנו ויסוד שיטתנו, והיא בעצם דומה להשקפה הפילוסופית הזו (-ההשקפה השנייה, שנאמרה לפנייה), וזולתי בדבר

אחד, והוא שאנו סוברים כי הראוי לנבואה המתפונן לה אפשר שלא יתנבא וזה ברצון אלוהי, וזה לדעתי כעין כל הניסים ונוהג כמנהגם, והרי הדבר הטבעי שכל מי שראוי כפי טבעו והוכשר כפי חינוכו ולימודו יתנבא, והמנוע מכך הרי הוא כמי שנמנעה תנועת ידו כירבעם, או נמנע מלראות כחיל מלך ארם כאשר ביקשו אלישע.

אבל היות היסוד אצלנו ההתכוננות והשלמות במידותיות ובהגיוניות בהכרח, הוא אָמָרָם: "אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר" (שבת צב א), וכבר ביארנו את זה בפירוש המשנה ובחיבור הגדול, והודענו כי 'בני הנביאים' עוסקים תמיד בהתכוננות.

אבל מה שהמתכונן אפשר שיִמְנַע מלהִנְבֵּא נלמד זה ממעשה ברוך בן נְרִיָה, לפי שהוא תלמיד ירמיה, והכשירו ולימדו וְהִכִּינוּ, והייתה חֶשֶׁק נפשו להינבא, ונמנע, כמו שאמר "יִגְעֲתִי באנחתי ומנוחה לא מצאתי" (ירמיה מה, ג), ונאמר לו על ידי ירמיה "כה תאמר אליו, כה אמר ה' וגו' ואתה תבקש לך גדולות, אל תבקש" (שם ד-ה). וכבר היה אפשר לומר כי זה בפירוש שהנבואה ביחס לברוך 'גדולות', וכך אפשר לומר באָמָרו "גם נביאִיָּה לא מצאו חזון מה" (איכה ב, ט), מחמת היותם בגלות, כמו שנבאר (-להלן פרק לו).

אבל מצאנו לשונות רבים, מהם פסוקי מקרא ומהם דברי חכמים, כולם הולכים לפי היסוד הזה, והוא שה' מנבא מי שירצה ומתי שירצה, ודווקא לְשֵׁלֶם החסיד בתכלית, אבל הסכלים מן ההמון לא יתכן זה אצלנו, כלומר שיתנבא אחד מהם, אלא כאפשרות שיתנבא חמור או צפרדע. זהו היסוד אצלנו שהכרחית על כל פנים ההכשרה וההשתלמות, ואז תהיה האפשרות שבה תלויה גִּזְרַת ה'.

מורה הנבוכים ב, לו:

דע, כי אמתת הנבואה ומהותה הוא שפע השופע מאת ה' יתהדר ויתרומם באמצעות השכל הפועל על הכוח ההגיוני תחילה, ואחר כך על הכוח המדמה, וזוהי רום מעלות האדם ותכלית השלמות שאפשר שתימצא למינו, ומצב זה הוא תכלית שלמות הכוח המדמה.

וזה דבר שאינו אפשרי בכל אדם בהחלט, ואינו דבר שמגיעים אליו בשלמות במדעים העיוניים והגיונות המידות, ואפילו יהיו כולם בתכלית הכושר וההגיונות האפשריים - בלי שתצטרף לכך שלמות הכוח המדמה בעיקר היצירה בתכלית האפשרית, וכבר ידעת כי שלמות הכוחות הגופניים הללו, אשר מקללן הכוח המדמה, נספח הוא לטוב המגו שיהיה לאותו האיבר הנושא אותו הכוח, ולטוב השיעור שיהיה לו, ולזוהי החומר שיהיה לו, וזה דבר שאי

אפשר למלא העדרו או להשלים חסרונו בהנהגה בשום אופן. כי האבר אשר מזגו רע בעיקר היצירה (-פגם מולד), הרי תכלית ההנהגה המאוזנת לו - לקיימו בבריאות מסוימת, לא שתחזיקהו למצב הנעלה שבתכונותיו. אבל אם היה פגעו מחמת שעורו או מקומו, או עצמו, כלומר עצם החומר אשר נתהווה ממנו - הנה זה ממה שאין עצה נגדו, ואתה יודע את כל זה ולכן אין תועלת להאריך בביאורו...

וכבר ידעת כי כל כוח גופני שהוא נלאה ונחלש ומתרופף לעתים, ומבריא בעתים אחרים, והכוח הזה המדמה כוח גופני הוא בלי ספק, ולפיקך תמצא שהנביאים שכתה נבואתם בזמן האבל או הכעס וכיוצא בהם. כבר ידעת אמרם "אין הנבואה שורה לא מתוך עצבות ולא מתוך עצלות" (שבת ל ב), ושיעקב אבינו לא בא לו חזון כל ימי אבלו מחמת טרדת כוחו המדמה בהעלמות יוסף, ושמשא עליו השלום לא בא לו חזון כפי שהיה בא לו מלפני כן, מאחר מאורע המרגלים עד פלות דור המדבר בכללותם, לפי שהיה חמור בעיניו עניינם מחמת רוב תנאותיהם. ואף על פי שהוא עליו השלום לא היה לכוח המדמה קשר בנבואתו, אלא שפע השכל עליו בלי אמצעיתו כפי שהזכרנו כמה פעמים שלא נתנבא במשל כשאר הנביאים, ויתבאר זה, ואין זה מטרת הפרק.

וכן תמצא גם שמקצת הנביאים נתנבאו זמן מסוים ואחר כך נסתלקה מהם הנבואה, ולא היה הדבר תמידי מחמת מקרה שאירע. וזוהי הסיבה העצמית הקרובה לסילוק הנבואה בזמן הגלות בלי ספק - איזו עצלות או עצבות יהיו לאדם באיזה מצב שיהיה, יותר מהיותו עבד נשלט ומשועבד לכסילים הרשעים, אשר פללו העדר ההיגיון האמתי וכללות התאוות הבהמיות "ואין לאל ידך" (דברים כח, לב), ובכך יועדנו, והוא אשר רצה באמרם "ישוטטו לבקש את דבר ה' ולא ימצאו" (עמוס ת, יב), ואמר "מלפה ושריה בגויים - אין תורה, גם נביאיה לא מצאו חזון מה" (איכה ב, ט), וזה נכון וסיבתו ברורה, כי הכלי כבר בטל.

והוא גם הסיבה בשיבת הנבואה לנו כפי שהייתה לימות המשיח מהרה יגלה כמו שהובטח.

הגלות בוררת את הרשעים מתוך עם ישראל (החוצה)

הלכות איסורי ביאה כא, יג:

...וכן אמרו חכמים שכל אישה חצופה שהיא תובעת תשמיש בפייה, או המפתה אישה לשם נישואין, או המתכוון לבוא על רחל אשתו ובא על לאה אשתו, ומי שלא שהת אחר בעלה שלושה חודשים והרי הבן ספק, כל אלו - הבנים הילודים מהם הם המורדים והפושעים שיסורי הגלות בוררין אותן.

איגרת תימן א, עמ' כז:

"...ולכן הישענו אחינו על המקראות הללו אשר דבריהם אמת, ואל יבְהִלֹּכֶם תכיפות השמדות ותקיפות הידיים עלינו וחולשת דְבַרְתָּנו, לפי שכל זה ניסיון וזיקוק, כדי שלא יחזיק בדת ולא יִשָּׂאֵר בו כי אם החסידים היראים מזרע יעקב, הזרע הטהור הנקי, אשר עליהם נאמר "ובשרידיים אשר ה' קוֹרָא" (יואל ג, ה).

הדרכים לסיום הגלות והחורבן - בידי אדם ובידי שמים

סיום הגלות תלוי בתיקון הדברים שגרמו לגלות

הלכות תשובה פרק ז:

כל הנביאים כולן ציוו על התשובה, ואין ישראל נגאלין אלא בתשובה. וכבר הבטיחה תורה שסוף ישראל לעשות תשובה בסוף גלותן ומיד הן נגאלין, שנאמר: "והיה כי יבואו עליך כל הדברים האלה, הברכה והקללה אשר נתתי לפניך - והשבות אל לבבך... ושבת עד ה' אלהיך... ושב ה' אלהיך את שבותך..." (דברים ל, א-ג).

גדולה תשובה שמקרכת את האדם לשכינה, שנאמר "שובה ישראל עד ה' אלוהיך" (הושע יד, ב), ונאמר "שובו עֲדֵי נאום ה'" (יואל ב, יב. וראה עמוס פרק ד). ונאמר "אם תשוב ישראל, נאום ה', אֵלֵי תשוב" (ירמיהו ד, א), כלומר אם תחזור בתשובה, כי תדבק.

התשובה מקרכת את הרחוקים: אמש היה זה שְׁנוּי לפני המקום, משוקץ ומרוחק ותועֵבָה - והיום הוא אהוב ונחמד, קרוב וידיד. וכן אתה מוצא שבלשון שהקדוש ברוך הוא מרחק את החטאים - בה מקרב את השבים, בין יחיד בין רבים: שנאמר "והיה במקום אשר יאמר להם 'לא עמי אתם', יאמר להם 'בני אֵל חיי'" (הושע ב, א), ונאמר ביְכִנְיָה ברשעתו "כתבו את האיש הזה עֲרִירי..." (ירמיהו כב, ל), "אם יהיה פְּנִיָהוּ בן יהויקים מלך יהודה חותם על יד ימיני" (ירמיהו כב, כד). וכיון ששב בגלותו, נאמר בזרובבל בנו: "ביום ההוא... אֶקְרָךְ זרובבל בן שאלתיאל עבדי, נאום ה', ושמתוך פְּחוֹתֶם" (חגי ב, כג).

ספר המצוות, כלל ארבעה עשר:

וידוע גם כן שהנבואה והמלכות נסתלקו ממנו עד שנחדל מן החטאים שאנחנו מתמידים בהם - ואז יסלח לנו [ה'] וירחמנו, כמו שהבטיחנו, ויחזירנו, כמו שאמר על החזרת הנבואה: "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר, ונבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג, א). ואמר על החזרת המלכות והשלטון: "ביום

ההוא אקים את סוכת דויד הנופלת, וגדרתי את פרציהן, והריסותיו אקים ובניתיה כימי עולם" (עמוס ט, יא).

פירוש המשנה סנהדרין י, א ('הקדמה לפרק חלק'):
 כבר ביאר הנביא שהעולם הבא אינו נישג בחושים הגופניים, והוא אמרו "עין לא ראתה, אלהים, זולתך, יַעֲשֶׂה לְמַחְכָּה לּו" (ישעיה סד, ג), ואמרו בפירוש דבר זה: "כל הנביאים כולם לא נתנבאו אלא לימות המשיח, אבל העולם הבא - עין לא ראתה אלהים זולתך" (סנהדרין צט א). אבל ההבטחות והפכך האמורים בתורה, עניינם כמו שאבאר לך, וכך הוא: שהוא אוֹמֵר לך אם תקיים את המצוות הללו אעֲזֹרְךָ על קיומן והשלמות בהן, ואסִלֵּךְ מעליך כל המעצורים לפי שאי אפשר לאדם לעבוד [את ה'] לא חוֹלָה ולא רַעֵב ולא צָמָא ולא במצב של מלחמה, ולכן הבטיח בהסרת כל אלה ושיהיו בריאים ושלווים כדי שתִּשְׁלַם להם הידיעה ויזכו לחיי העולם הבא. נמצא שאין תכלית התורה שתִּדְרֹשׁן האדמה ויאריכו ימים ויבריאון הגופות, אלא יִעֲזְרוּ על קיומה בכל הדברים הללו. וכן אם עברו (-על המצוות), יהיה עֲנָשׁם שיבואו עליהם כל אותם המעצורים עד שלא יוכלו לעשות טוב, וכמו שאמר "תחת אשר לא עֲבַדְתָּ את ה' אלהיך בשמחה ובטוב לֵבב וכו'" (דברים כח, מז). וכאשר תתבונן התבוננות נפלאה זו, תמצא שהוא כאילו אמר: **אם עשית מקצת אלו המצוות באהבה וחריצות - אעֲזֹרְךָ על כולם בהסירי מעליך כל העוצרים והמעכבים.** ואם הזנחת מהם מקצתם, מתוך זלזול, אביא עליך מעכבים שיִעֲכֹבְךָ מכולם עד שלא תשיג שלמות ולא קיום, וזהו ענין אֶמְרָם עליהם השלום: "שכר מצוה - מצוה, ושכר עברה - עברה".

סיום הגלות תלוי גם בתיקון מידותי - בין אדם לחברו

הלכות מתנות עניים ריש פרק י:
 חייבין אנו להיזהר במצוות צדקה יְתֵר מכל מצוות עשה, שהצדקה סימן לצדיקי זרע אברהם אבינו, שנאמר "כי ידעתיו, למען אשר יצווה..." (בראשית יח, יט). ואין כיסא ישראל מתכונן ודת האמת עומדת אלא בצדקה, שנאמר "בצדקה תיכונני" (ישעיהו נד, יד). ואין ישראל נגאלין אלא בזכות הצדקה, שנאמר "ציון במשפט תִּפְדֶּה, ושִׁבְיָהּ בצדקה" (ישעיהו א, כז).

האדם צריך לקחת אחריות על מעשיו והשלכותיהם, ולפעול לתיקון מציאותו

החסרה

מורה הנבוכים ג, יב:

...והמין השלישי מן הרעות, הוא מה שיארע לאדם ממנו מפעולתו הוא עצמו, וזה הוא המצוי הרבה, והרעות האלה יותר מרעות המין השני בהרבה, ומרעות המין הזה צועקים כל בני אדם. וזהו אשר לא תמצא מי שאינו חוטא בו על עצמו כי אם מעטים. וזהו אשר ראוי לגנות עליו את הנפגע באמת, ולומר לו כמו שנאמר "מידכם הייתה זאת לכם" (מלאכי א, ט), ונאמר "משחית נפשו הוא יעשנה" (משלי י, לב).

ועל המין הזה מן הרעות אמר שלמה "איוולת אדם תסלף דרכו..." (משלי יט, א), וכן כבר ביאר במין הזה מן הרעות שהם מעשה האדם בעצמו, והוא אומרו: "לבד ראה זה מצאתי, אשר עשה האלוהים את האדם ישר, והמה ביקשו חישובנות רבים" (קהלת ז, ט), ואותם המחשבות הם אשר הביאו עליהם הרעות הללו.

ההנהגה הדתית הראויה בזמן הגלות

איגרת השמד ד, עמ' קיט-קכ:

והעצה שאני יועץ לעצמי, והדעה שאני רוצה בה לי ולידידי ולכל המבקש ממני עצה, שיצא מאלה המקומות וילך למקום שהוא יכול להעמיד דתו ולקיים תורתו בלא אונס ובלא פחד, ויעזוב ביתו ובניו וכל אשר לו, כי דת ה' שהנחיל אותנו יותר גדולה, וחיובה קודם על כל הדברים המקריים הבזויים בעיני המשכילים - שהם אינם עומדים, ויראת ה' היא שעומדת. ולא עוד, אלא אפילו היו שתי ערים מישראל, אחת מהן יותר טובה במעשיה ובמנהגותיה ויותר מדקדקת ונכנעת למצוות מן האחרת - חייב ירא ה' לצאת מאותה שמעשיה אינם כל כך נכונים, לאותה העיר הטובה. וכבר הזהירונו רבותינו ז"ל שלא ידור אדם בעיר שאין בה עשרה צדיקים, ולמדו לזה מסדום, דכתיב "אולי ימצאון שם עשרה, ויאמר לא אשחית בעבור העשרה" (בראשית יח, יב). וכל זה כשהיו שתי עיירות מישראל, אבל אם היה המקום גויים, על אחת כמה וכמה שישראל הנמצא שם חייב לצאת מאותו המקום וללכת למקום טוב, וישתדל לעשות כן ואף על פי שמביא עצמו בסכנה, עד שינצל מן המקום הרע שאינו יכול להעמיד בו דתו כראוי, וילך עד שיגיע למקום טוב. וכבר נתפרש על ידי הנביאים שכל הדר בין הכופרים, שהוא כמותם, שכן אמר דוד המלך ע"ה: "כי גרשוני היום מהסתפח בנחלת ה' לאמר לך עבוד אלהים אחרים"

(שמואל א כו, ט), הרי שְׁקַל דירתו בין הגויים כאלו עובד אלהים אחרים. וכן חייבו החסידים ויראי ה' שִׁמְאָסוּ הרע ועוֹשְׂיו, וידבקו בְּטוֹב ובעוֹשְׂיו, וכן אמר דוד ע"ה: "הלוא מִשְׁנֹאֲיֶךָ ה' אֲשָׁנָא ובמתקוממִיךָ אֲתִקְוֹטְט" (תהלים קלט, כא), ואמר עוד: "חֶבְרָ אָנִי לְכָל אֲשֶׁר יִרְאוּךָ וְלִשְׁוֹמְרֵי פְקוּדֶיךָ" (תהלים קיט, סג). וכן מצינו באברהם אבינו שמאס משפחתו ומקומו וברח לנפשו להינצל מדעות הכופרים.

וכל זה אם לא יכפו אותו הכופרים לעשות מעשיהם, שצריך האדם לצאת מביניהם, אבל כשפּוֹפִין אותו לעבור על אחת מן המצוות - אסור לעמוד באותו המקום, אלא יֵצֵא ויִנַּח כָּל אֲשֶׁר לוֹ, וילך ביום ובלילה עד שִׁמְצָא מקום שהוא יכול להעמיד בו דתו, והעולם גדול ורחב. והתנצלות מי שטוֹעֵן בעניין ביתו ובניו, אינה טענה לפי האמת: "אָח לֹא פָדָה יפְדֶה אִישׁ, לֹא יִתֵּן לְאֱלֹהִים כְּפָרוֹ" (תהלים מט, ח), ואין ראוי לדעת לטעון טענה זו כדי לפרוק מֵעַל עֲצֻמוֹ וְלֹא יגלה לְמָקוֹם ראוי. ולא יעמוד בשום פנים במקום השָׁמַד, וכל העומד שָׁם הרי זה עוֹבֵר, ומחלל שָׁם שְׁמִים, והוא קרוב למזיד. אבל אותם שמשלים עצמם ואומרים שיעמדו במקומם עד שיבוא המלך המשיח לארץ המערב ואז יצאו ויֵלְכוּ לירושלים - איני יודע איך יבטל מהם השמד הזה, אלא עוברים הם ומחטיאים זולתם, ועל כיוצא בהם אמר הנביא ויִרְפָּא[ו] אֶת שְׁכָר בַּת עַמִּי עַל נִקְלָהּ, לֵאמֹר שְׁלוֹם שְׁלוֹם, וְאֵיךְ שְׁלוֹם" (ירמיה ח, יא), כי אין זמן לביאת המשיח כדי שיתלו בו ויאמרו עליו הוא קרוב או רחוק. וחיוב המצוות אינו תלוי בביאת המשיח, אלא אנחנו מחויבים להתעסק בתורה ובמצוות ונשתדל לעשותו בשלמות. ואחר שנעשה מה שאנחנו מחויבים - אם יִזְכְּנוּ ה' אנו או בנינו או בני בנינו לראות המשיח, הרי זה טוב יותר, ואם לאו לא הפסדנו כלום, אלא הרווחנו בעשייתנו מה שאנחנו מחויבים. אבל שיעמוד אדם במקומות שִׁרְאָה כי התורה תפסוק, והמין יכלה בעבור השָׁנִים, והוא אינו יכול להעמיד דתו, ויאמר 'אֲשָׁאֵר אֲנִי עַד שִׁבּוֹא הַמְּשִׁיחַ וְאֶצָּא מִן הַמִּצְבָּע הַזֶּה שֶׁאֲנִי בּוֹ' - אין זה כי אם רוע לב ואיבוד גדול, וביטול הדת והדעת. זוהי דעתי, וה' יודע האמת.

...חייב הוא כל מי שאינו יכול לצאת (ממקומות השמד) מפני משאלות לבו (רכשו ומשפחתו), וסיבות סכנת (הפלגת) הימים, ועמד באותם המקומות, חייב לראות את עצמו מחלל שם שמים לא ברצון ממש, אלא קרוב הוא להיות ברצון, ושהוא נזוף מלפני המקום, נענש על רוע מעשיו. ועם זה יהיה בדעתו אם עשה מצוה מן המצוות שהקב"ה מכפיל שכרו עליהם, שהוא לא עשה אלא לשמים בלבד, ואינו מבקש כדי להתגדל ושיִרְאָה שהוא עוֹשֶׂה מצוה, ואינו דומה שכר מי

שעושה מצוה בלא פחד לשכר מי שעושה אותה והוא יודע שאם ידעו בו יאבד עצמו וכל אשר לו, ועל כיוצא בזמן הזה אמר ה' 'כי תדרשנו בכל לבבך ובכל נפשך' (דברים ד, כט). ואף על פי כן לא יפנה אדם ממחשבתו (לברוח) עד שהוא יוצא מאותן הגלילות שקצף עליהן ה', וישתדל בכך בכל יכלתו. וכן אין ראוי להרחיק מחללי שבתות ולמאוס אותם, אלא לקרבם ולזרזם לעשיית המצוות. וכבר פירשו רבותינו ז"ל שהפושע אם פשע ברצונו, כשיבוא לבית הכנסת להתפלל מקבלים אותו, ואין נוהגים בו מנהג בזיון, וסמכו על זה מדברי שלמה שאמר "לא יבוזו לגנב כי יגנוב, למלא נפשו כי ירעב" (משלי ו, ל) - אל יבוזו לפושעי ישראל שהם באים בסתר לגנוב מצוות.

אין לגסות לחשב מתי יהיה קץ הגלות ממש ('ביאת המשיח')

איגרת תימן ג, עמ' מ-מב:

...מה שהזכרתי מעניין הקצין ודברי רבנו סעדיה זצ"ל בהם. הרי ראשית מה שאתה צריך לדעת, כי הקץ בדיוק לא יוכל שום אדם לדעת אותו לעולם, כמו שבאר דניאל ואמר כי "סתומים וחתומים הדברים" (יב, ט). אבל ריבוי התעסקות מקצת החכמים בכך ומה שהם מדמים שהשיגוהו, כבר קדמה לנו ההערה על כך, והוא אמרו "ישוטטו רבים ותרפה הדעת" (שם ד), כלומר ריבוי ההשקפות. וכבר פאר ה' על ידי נביאיו כי אנשים רבים יחשבו קצין למשיח, ויכזיבו ולא יתקיימו. והזהיר מלפפק על ידי כך ואמר, אל יטעכם כזיוב חשבונם, אלא כל מה שיוסיף להתמהמה הוסיפו בו תקנה, והוא אמרו "ויפח לקץ ולא יכזב, אם יתמהמה חפה לו, כי פא יבוא ולא יאחר" (חבקוק ב, א).

ודע כי אפילו הקץ אשר פאר ה' זמנו כלומר גלות מצרים והוא אמרו 'ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה' (בראשית טו, יג), לא נודעה אמתתו ואירע בו קושי: אנשים חשבו אז שהם ארבע מאות שנה מעת שירד יעקב למצרים, ואנשים חשבו שהם מתחילת השעבוד שהיא שנת שבעים אחר שירד יעקב למצרים, ואנשים חשבו שהוא מעת שהיה הדיבור הזה והוא מעמד בין הבתרים, וכאשר שָׁלְמו ארבע מאות שנה למעמד בין הבתרים יצאו ממצרים מקצת ישראל שלושים שנה לפני שעמד משה, וחשבו שכבר שָׁלְמָה הגלות, ונשמדו והרגו המצרים, ונתחזק שעבודם. כך הודיעונו חכמים ז"ל היודעים את דברי ימי האומה, ועל אותם שדימו את הגאולה ונפלו אמר דוד ע"ה "בני אפרים נושקי רומי קשת הפכו ביום קרב" (תהלים עח, ט). והקץ האמתי היה ארבע מאות שנה מעת שנולד יצחק שהוא זרע אברהם באמרו יתעלה "כי ביצחק יקרא לך זרע" (בראשית כא, יב), ואמר יתעלה "כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה", ובתוך הגרות משלו עליהם וישעבדום ויעננו, כך הוא

פירוש הפסוק. והנה הארבע מאות שנה לגרות, לא לעבדות, ולא נתבאר זה עד אשר שלח את הנביא הגדול, ונמצא מיום שנולד יצחק עד אשר יצאו ישראל ממצרים ארבע מאות שנה בדיוק.

ואם היה כך בקץ אשר נתבאר זמנו, כל שכן בקץ הזה הארוך אשר החריד את הנביאים והפחידם אָרְפוּ וְהִמְשִׁכוּ, עד שאמר הנביא על דרך השאלה: "הֲלֵעוֹלָם תִּתְאַנֶּף בְּנוֹ, תִּמְשֹׁךְ אַפְּךָ לְדוֹר וָדוֹר?" (תהלים פה, ו) ואמר גם ישעיהו בתארו אורך הגלות הזה: "וְאֵסְפוּ אִסְפָּה אֶסִּיר עַל בּוֹר וְסָגְרוּ עַל מַסְגֵּר, וּמְרוֹב יָמִים יִפְקְדוּ" (ישעיה כד, כב). וכבר ביאר לנו דניאל עוֹצֵם עוֹמֵק הַקֶּץ הַזֶּה וְהַעֲלָמוֹ. ולפיכך הזהירו חכמים ז"ל מלחשב את הקצים ומלקבוע את הקץ לביאת המשיח, מפני שהם מכשילים את ההמונים ומטעים אותם כאשר מגיע אותו הזמן ולא בא, והוא אָמַרם: "תְּפוּתָ דַעְתָן שֶׁל מַחְשָׁבֵי קִצִּים" (סנהדרין צד ב), מפני שהם מכשול לבני אדם, ולפיכך קללום שיכזיב ה' את הבריור שלהם ויקלקל מועצותיהם.

ואנו נמצא התנצלות לרבנו סעדיה זצ"ל ונאמר, כי אשר הִבִּיאוּ לְיָדֵי כֵךְ עַל אֶף יִדְעַתוּ שֶׁהַתּוֹרָה הַזֶּהִירָה עַל כֵךְ, מִפְּנֵי שֶׁאֲנִשֵּׁי דוֹרוֹ רָבּוּ בָהֶם הַהִשְׁקָפוֹת וְהַקְּלָקוּלִים, וְעַל־כֵּן הֵייתָה לְאֶבֶד דַּת ה', אֲלֵמְלֵי הוּא ז"ל, לִפֵּי שֶׁכִּבְר גִּילָה מִמֶּנָּה מַה שֶׁנֶּעֱלַם, וְחִיזֵק בָּה מַה שֶׁנִּחְלַשׁ, וְהִפִּיצוּ וּפְרָסְמוּ וְעִרְכוּ בְּלִשׁוֹנוֹ וּבְעֵטוֹ, וְרָאָה בְּכָלֵל יְזֻמוֹתָיו, לְלַכֵּד הַמּוֹן הָעַם בַּחֲשׁבוֹן הַקִּצִּים כְּדִי לְאַמֵּץ תְּקוּוֹתָם לְאַמְתָּ, וְהוּא ז"ל כֵּן מַעֲשִׂיו לְשֵׁם שָׁמַיִם, וְאֵין לְהַקְשׁוֹת עַל הַכְּזָבָת הַקִּצִּים שֶׁעָשָׂה, כִּי סוֹד הַעֲנִיִּין הוּא מַה שֶׁתִּיאָרְתִּי לָכֶם.

איגרת תימן ג עמ' מו-מז:

והנה מכל מה שהקדמתי לך יתבאר לך, שאין עניין המשיח תלוי במשפטי הכוכבים בשום פנים ואופן. וכבר עמד אחד מן הפקחים שפנו בספרך וקבע קץ בדרך משפטי הכוכבים וקבע שהמשיח יתגלה בשנה פלונית, ולא היה אף אחד מחכמינו וחסידינו שלא זלזל בהשקפתו והקשה עליו במה שעשה וגערו בו גערה חמורה. והמציאות עשתה בו יותר קשה וחמור ממה שעשינו אנחנו, כי בזמן אשר אמר שיתגלה המשיח - יצא המורד בנפת המערב וגזר שְׂמֵד אֲשֶׁר הִגִּיעַ אֵלֵיכֶם. וזהו שיא בּוֹשֶׁת אֲנִשֵּׁי הַדֶּרֶךְ הַזֶּה. ולא הביא אותנו לכל זה (מארי: שאנו מאמינים לכל שטות קלה או גסה) כי אם תוקף הַגְּלוּת עֲלֵינוּ. והטובע נְתָלָה בְּכָל חֶבֶל.

הלכות נזירות ד, י-יא:

מי שאמר 'הריני נזיר יום אחד לפני מיתתי' - הרי זה אסור לשתות ביינ ולהיטמא למתים ולגלח, לעולם. האומר 'הריני נזיר ביום שכן דוד בא בו' - אם

בחול נדר, הרי זה אסור לעולם. ואם בשבת או ביום טוב נדר, אותה שבת או אותו יום טוב מותר, מכאן ואילך אסור לעולם - שהדבר ספק אם יבוא בשבת ויום טוב או לא יבוא, והואיל והוא ספק, ביום שנדר לא חלה עליו נזירות, שספק נזירות להקל. מכאן ואילך חלה עליו נזירות, ושבת הבאה שהיא ספק אינה מפקעת נזירות שחלה עליו.

נראה שאין אסור לנסות לחשב מתי יתחילו להיות שלבים המקדימים לביאת

המשיח

איגרת תימן ג עמ' מח-מט:

אבל דיוק הזמן כפי אמתתו לא ידע. אלא שיש בידינו מסורת מופלאה קיבלתיה מאבי מסבי מאביו מסבו זצ"ל, וכך מראשית גלותנו מירושלים כמו שהעיד הנביא ואמר "וגלות ירושלים אשר בספרד" (עובדיה א, כ), והיא שיש בפסוקי נבואת בלעם פסוק שבו הרמז לחזרת הנבואה לישראל אחרי הפסקה. לפי שכבר נאמרו בתורה פסוקים ואף על פי שהכוונה בהם עניין מסויים יש בהם רמז לענין אחר, כעין דבר יעקב לבניו "רדו שמה" (בראשית מב, ב), לפי שאנו ישבנו במצרים מנין רד"ו - מאתיים ועשר שנים. וכך דבר משה רבנו "כי תוליד בנים ובני בנים ונושנתם בארץ" (דברים ד, כה), נשארנו בארץ ישראל מיום שנכנסנו אליה עד גלות המלך יהויכין מניין 'נשנתם', והם שמונה מאות וארבעים שנה וכיוצא בזה רבים. ועל דרך הערה זו קיבלנו, כי אמרו כלומר בלעם "כעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל" (במדבר כג, כג) "יש בו סוד, שמאותו הזמן יש למנות כמו מששת ימי בראשית עד אותו הזמן, ותחזור הנבואה לישראל ויאמרו להם הנביאים מה פעל אל. ודיבור זה היה בשנת שלושים ושמונת לצאתם ממצרים, נמצא מתחילת התאריך עד אותו היום אלפיים וארבע מאות ושמונים וחמש שנים, כי הסימן בת'מ'ח' גאולים, ולפי סברה זו וביאור זה תחזור הנבואה לישראל בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ושבעים שנה ליצירה. ואין ספק כי חזרת הנבואה ממה שיקדם למשיח, באמרו "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וניבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג, א). וזה הקץ היותר נכון שנאמר לנו. ואמרנו שהוא נכון אחר שהזהרנו ממנו ואמרנו שתישמרו בו מלפרסמו כדי שלא ייראה מאוחר בעיני בני אדם. והנה הודענוכם אותו וה' יודע את האמת.

רבי אברהם בן הרמב"ם, שו"ת סי' צד:

...השאלה השלוש עשרה (והאחרונה, מ'התשובות התימניות): עניין הקץ שהביאו אבא מארי זצ"ל. התשובה בזה היא, שהוא ז"ל אמר מה שהיה אצל באיגרתו

לתימן הנמצאת אצלכם, וכבר אמר בעניין זה באיגרת ההיא די הצורך, ואנו לא נביא בעניין זה אלא מה שכתוב בתורה והוא **שהדבר תלוי בתשובה**, כמו שנאמר: "ושבת עד ה' אלהיך וכו' ושב ה' אלהיך את שבותך וכו'". **ואת האל יתברך נשאל שיקל את סיבות הדבר הזה ויסיר את המניעות**, כמו שהבטיח "והסירותי את לב האבן מבשרכם וכו'" (יחזקאל לו, כו).

אין לגסות לסיים בפועל את הגלות לפני הזמן שקבע לה ה'

איגרת תימן ד עמ' נה:

ואלה הם הדברים אשר כבר קדם ייעוד הנביאים בהם והודיעונו במה שסיפרתי לכם, שכאשר יקרבו ימות המשיח האמתי ירבו הטוענים והמדמים, ולא יתקיימו דבריהם, ויאבדו הם ויאבדו עמהם רבים. ולפי שידע שלמה ע"ה ברוח הקודש שהאומה הזו כאשר תילכד בגלות, תיזום להתעורר שלא בזמן הראוי, ויאבדו בכך וישיגום הצרות - הזהיר מכך והשביע עליו על דרך המשל ואמר "השבעתי אתכם בנות ירושלים וכו'". ואתם אחינו יקירינו קבלו עליכם שבועתו ולא תעירו את האהבה "עד שתחפץ" (שיר השירים ב, ד; ג, ה; ת, ד).

מהלך הגלות אינו מקרי, אלא עקרוניתו ידועים מראש, וקשורים בתיקון כלל

הבריאה ו/או האנושות

הלכות יסודי התורה ז, ג:

הדברים שמודיעים לנביא במראה הנבואה, דרך משל מודיעין לו, ומיד יחקק בלבו פתרון המשל במראה הנבואה וידע מה הוא. כמו הסולם שראה יעקב אבינו ומלאכים עולים ויורדים בו, והוא היה משל למלכיות ושיעבודן. וכמו החיות שראה יחזקאל, והסיר הנפוח ומקל שקד שראה ירמיה, והמגילה שראה יחזקאל, והאיפה שראה זכריה.

(והשווה והקבל דבריו במורה הנבוכים ח"א פרקים טו וכו', וח"ב פרק י, ובהערות מארי)

הלכות מלכים ומלחמות יא, ד:

מחשבות בורא עולם - אין כוח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנוצרי, ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו - אינן אלא ליישר דרך למלך המשיח, ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר: "כי אז אהפוך אל עמים שפה ברורה, לקרוא כולם בשם ה' [ו]לעבדו שכם אחד" (צפניה ג, ט).

כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח, ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם

נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה - אלו אומרים מצוות אלו אמת היו, וכבר בטלו בזמן הזה ולא היו נוהגות לדורות. ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם ואינן כפשוטן, וכבר בא משיח וגילה נסתריהם. { מארי: כיוון שאמר רבנו כי ישו ומחמד אינו אלא ליישר דרך המלך המשיח, והרי אנו רואים ההיפך, לכן הוצרך לומר כיצד וכו' - היישור בא בדרך עקיפה אף אם רחוקה לדעת רבנו. ונראה ברור כי אלו אומרים הראשונים הם חלק מן המוסלמים ואלו אומרים השניים הם חלק מן הנוצרים. } וכשיעמוד המלך המשיח באמת, ויצליח וירום וינשא - מיד הם כולץ חוזרין ויודעים ששקר נחלו אבותיהם, ושנביאיהם ואבותיהם הטעום.

סיום הגלות תלוי גם בתהליכים שיעברו על האומות

איגרת תימן ג עמ' מח:

אבל זמנו, כבר נתבאר בכל דברי דניאל וישעיה ומכל מה שהזכירו חכמים, שהוא יעמוד רק כאשר תתפשט מלכות אדום וערב בעולם כפי שהדבר היום, וזה מה שאין בו ספק ולא פקפוק. ודניאל אחרון מי שתיאר מלכות ישמעאל ועמידת פלוני והסמיק לו ביאת המשיח. וכן ישעיה ביאר כי הראגה על ביאת המשיח היא עמידת משוגע (-מוחמד), והוא אמרו 'רַכֵּב חמור, רַכֵּב גמל, צֶמֶד פֶּרְשִׁים' (ראה ישעיה כא, ז), אמר כי "רכב חמור" שהוא המשיח, באמרו "עני ורוכב על חמור" (זכריה ט, ט), לא יבוא כי אם בעקבות עמידת "רכב גמל" והיא מלכות הערבים. ואמרו "צמד פֶּרְשִׁים" - צמידות שתי האומות והם אדום וישמעאל. וכך מתבאר ביאור שאין בו ספק מחזון הצלם ומחזון החיות האמורים בדניאל, ודברים הללו נראים מפשט המקרא.

איגרת השמד ג, עמ' קיג:

...כבר ביאר הכתוב שאחאב בן עמרי הכופר בה' ועובד עבודה זרה, שהעיד עליו ה' "רק לא היה כאחאב" (מלכים א כה, כה), כאשר צם שתי שעות ומחצה כפי שאמרו חכמינו ז"ל (תענית כה ב) בטלה הגזרה מעליו, כמו שנאמר "ויהי דבר ה' אל אליהו התשבי לאמר, הֲרֵאִיתָ כִּי נִכְנַע אַחְאָב מִלִּפְנֵי יְעֶזְרָאֵל כִּי נִכְנַע מִפְּנֵי לֵא אֲבִיא הָרְעָה בִּימֵי, בִּימֵי בְנוֹ אֲבִיא הָרְעָה עַל בֵּיתוֹ" (מלכים א כא, כט), ולא קיפח הקב"ה שכר תעניתו. ועגלון מלך מואב שהצטרף לישראל, לפי שנתן כבוד לאלהי ישראל כאשר אמר לו אהוד "דבר אלהים לי אליך" (שופטים ג, ט) עמד מהכסא. גמלו ה' גמול טוב ונתן כיסא שלמה שהוא כיסא ה', כמו שאמר "וישב שלמה על כסא ה'" (דברי הימים א כט, כג), וכיסא המלך המשיח מזרעו, כי רות המואביה היתה בתו, וכך אמרו ע"ה (נזיר כג ב), ולא קיפח הקב"ה שכרו.

ונבוכדנצר הרשע שהרג מישראל כחול אשר על שפת הים, ושרף בית הדום רגליו של אלהינו - בשביל שרץ ארבע פסיעות להקדים שם המקום לשם חזקיהו, כמו שאמרו "רהט בתריה ארבע פסיעות", היה גמולו שמלך ארבעים שנה כמו שמלך שלמה (סנהדרין צו א), ולא קיפח הקב"ה שכרו. **ועשו הרשע שהעיד ה' על שנאתו שנאמר "ואת עשו שנאתי" (מלאכי א, ג), ובארו חכמינו ז"ל רוע מעשיו ואמרו (בבא בתרא טז ב) "ובאותו היום עבר חמש עברות: הרג את הנפש, ועבד עבודה זרה, ובעל נערה המאורשה, וכפר בתקנת המתים, ושט את הבכורה. נתעטף בטליתו ונכנס אצל יצחק אביו, אמר לו: אבא יש מעשר למלח? אמר: כמה בני מדקדק במצוות". ועם כל זה כאשר החזיק במצוה אחת והיא כיבוד אב, היה שכרו שנתן לו ה' מלכות בלי הפסק עד שיבוא המלך המשיח, כמו שאמרו עליהם השלום: "אין בן דוד בא עד שיטול עשו שכר כיבוד אב ואם, כדכתיב "אחר כבוד שלחני אל הגויים" (זכריה ב, יב). וזה דבר חכמינו ז"ל בכמה מקומות "אין הקב"ה מקפח שכר כל בריה" אלא יגמול לעולם על מעשה הטוב לכל מי שיעשהו, ויעניש על מעשה הרע למי שיעשהו כל זמן שעושהו.**

ואם הכופרים המפורסמים הללו, יגמלם ה' גמול טוב על מעט מזער ממעשה הטוב - ישראל שנאנסו באונס השמד ועושים מצוות בסתר, היאך לא יגמלם ה' על כך? והאם לא יהיה הבדל לפניו בין עושה מצווה לשאינו עושה, 'בין עובד אלהים לאשר לא עבדו'? (ראה מלאכי ג, יח)

סיום הגלות יהיה כאשר העמים יתיאשו מגאולת ישראל

איגרת תימן ג, עמ' מב-מג:

דע כי משה רבנו ע"ה כאשר עמד כבר הסכימו החוזים בכוכבים כי לא תצליח האומה הזו ולא תהא לה תקומה ממצב שהיא בו לעולם, וכָּעֵת אשר דימו שהוא תכלית השפלתה - בא לה האושר ועמד בה מבחר המין האנושי וגאלה. ובעת אשר הסכימו החוזים בכוכבים שיהא אוויר ארץ מצרים בריא באותו הזמן ותדשן ויהיו אנשיה מאושרים בתכלית האושר - חלו בהם המכות. אמר ישעיה בתארו מצבים אלו: "אָיִם אפוא חכְמִיָּךְ ויגידו נא לְךָ וְנִדְעוּ מֵהַ יַעֲזֹךְ ה' צבאות על מצרים" (ישעיה יט, יב). וכן מלכות נבוכדנצר הרשע, בעת אשר הסכימו חכמיו והחוזים בכוכבים וכל מי שטוען שיש לו מראש ידיעה בכך שזו ראשית אָשרם וששִׁלְטוֹנם יִפְשַׁךְ, אז נשמדה הממלכה ואבדה כמו שיעד לה ה', אמר עוד ישעיה לועג להם על כך ומהתל בהם במה שהם טוענים שהם יודעים מראש ועל הממלכה עצמה שהיא מְדַמָּה שיש לה חכמים שיש

להשתמש בחכמתם, אמר: "יעמדו נא ויושיעוּן הַהוֹבְרֵי שָׁמַיִם הַחוּזִיִּים בְּכוֹכְבֵימ
וְכוֹ" (ישעיה מז, יג).

וכך יהיה הדבר לימות המשיח מהרה יִגְלֶה, שכאשר יִדְמו העמים כי האומה הזו
לא היא לה מלכות לעולם ולא שלטון ולא יִרְמוּ מִן המצב שהם בו, ויסכימו
על כך כל החוזים בכוכבים והקוסמים ובעלי הכוחות הגלגליים - הרי באותו
הזמן יכזיב ה' את דמיונותיהם וְדַעוּתֵיהֶם הבלתי נכונות ויִגְלֶה את המשיח. אמר
ישעיה בבארו עניין זה: "מִפְּרֹ אֹתוֹת בְּדִים וְקוֹסְמִים יִהוּלֵל, מְשִׁיב חַכְמִים
אֲחֹר וְדַעְתָּם יִסְפָּל, מְקִיִּם דָּבָר עֲבָדוּ וְעִצְתָּ מְלֹאכֵי יִשְׂרָאֵל, הָאוֹמֵר לִירוּשָׁלַיִם
תּוֹשֵׁב וְלַעֲרֵי יְהוּדָה תִּבְנִינָה" (ישעיה מד, כה-כו).

ייסורי הגלות יתגברו לקראת סופה ♦♦♦ סיום הגלות עלול להיות תהליך
מלא סבל

איגרת תימן א, עמ' יז-יח:

...מה שהזכרת מעניין זה העומד בארץ תימן, אשר גָּזַר שַׁמְד עַל יִשְׂרָאֵל
והכריח כל המקומות אשר גבר עליהם לצאת מן הדת כדרך שעשה הכנעני
בארץ המערב, הנה שמועה זו שברה את גִּבְיֵנו והבהילה והחרידה כל
מקהלותינו, ובצדק, כי זו שמועה רעה 'כל שומעה תִּצְלַנָּה שְׁתֵּי אָזְנוֹי' (ראה מלכים
ב כא, יב). והנה נחלשו לְבוֹתֵינוּ ונתטרפו מחשבותינו ונמָחְצוּ כוחותינו, מן
הצרות הגדולות הללו אשר בא עלינו השמד בשני קצני העולם מזרח ומערב,
'ויהיו לישראל בתוֹךְ אלה מְזֻהָ ואלה מְזֻהָ' (ראה יהושע ח, כב). ועל כגון הזמן הזה
המבהיל אמר הנביא מתחנן בעדנו ומתפלל עלינו: "אֹמֵר אֲדִנִי ה' הַדָּל נָא,
מִי יִקּוּם יַעֲקֹב כִּי קָטוֹן הוּא" (עמוס ז, ה). ודבר זה אינו קטן בעיני כל בעל דת, ולא
יתעלם ממנו מי שהושגה לו אמונה שְׁלֵמָה במשה. ואין ספק כי אלה הם חבלי
משיח שהיו החכמים ע"ה מתפללים לה' שלא לראותם ולהימצא בזמנם,
והנביאים נרעשו כאשר קָזוּ אותם, כמו שאמר ישעיהו כאשר תיארם "תעה
לְבָבִי פְלִצוֹת בְּעִתְתָּנִי אֵת נִשְׁף חֲשָׁקִי שֵׁם לִי לְחֻרְדָּה" (ישעיה כא, ד). והכריז ה'
בספרו את ה'אוי' למי שירָאם ואמר "אוי מי יחיה מִשְׁמוֹ אֵל" (במדבר כד, כג).

איגרת תימן ג עמ' מז-מט:

וזה אֲחֵינוּ יסוד גדול מיסודות הדעה הישראלית, שבהכרח יעמוד אדם מזרע
שלמה בן דוד דוקא, יִלְדֵּךְ דְּבָרְתָנוּ ויאסוף חרפתנו וְגִלּוֹתֵנוּ, ויגלה דת האמת
ויאֲבִד כל החולק עליו, כמו שהבטיחנו ה' בתורה באָמְרו "אָרְאָנוּ וְלֹא עָתָה,
אֲשׁוּרְנוּ וְלֹא קָרוֹב וְכוֹ' ויהיה אדום יִרְשֶׁה" (במדבר כד, יז-יח), ושעת התגלותו עת
גדולה, קָשָׁה מְאֹד לאומה, באמרו "וְאָפְסָ עֲצוּר וְעֹזוֹב" (דברים לב, לו), ואז יִגְלֶהוּ

ה' ויעשה מה שהבטיח בו, אמר הנביא בחזוֹתו קושי עת התגלותו: "ומי מכלִּל את יום בואו" (מלאכי ג, ב). זו היא הדעה הנכונה שצריך להיות בה. אבל אָמַרְךָ כי הזמן הזה הוא אשר אמר עליו ירמיה "ועת צרה היא ליעקב וממנה יִנְשָׁע" (ירמיה ל, ז) - אין הדבר כך, אלא הוא רומז בזה למלחמת גוג ומגוג בהחלט, והיא תהיה זמן מה אחרי התגלות המשיח.

המצב לאחר סיום הגלות והחורבן

הגאולה, כלומר סיום הגלות יביא אתו את השמחה שנלקחה מאתנו בשל הגלות

הלכות תעניות ה, יט:

כל הצומות האלו עתידים ליבטל לימות המשיח. ולא עוד, אלא שהם עתידים להיות ימים טובים וימי ששון ושמחה, שנאמר: "פה אמר ה' צבאות, צום הרביעי וצום החמישי וצום השביעי וצום העשירי יהיה לבית יהודה לששון ולשמחה ולמועדים טובים, והאמת והשלום אהבו" (זכריה ח, ט).

מורה הנבוכים ב, כט:

ואמר (-הנביא ישעיה) בשיבת מלכות ישראל ויציבותה ותמידותה כי ה' יתְדַשְׁ שמים וארץ, כי זה נוהג בלשונו שהוא עושה שלטון המלכות כאילו הוא עולם מיוחד, כלומר 'שמים וארץ'. וכאשר התחיל בנחמות ואמר "אנכי אנכי הוא מנַחֲמֶכֶם" (נא, יב) וכל הנספח לכך, אמר "וְאֲשִׁים דְּבָרֵי בַפִּיךָ וּבְצֶלְ יָדַי כִּי־סִיתִיךָ, לנטוע שמים וליסוד ארץ וְלֵאמֹר לְצִיּוֹן עֲמִי אֲתָה" (שם טז). ואמר בקיום המלכות לישראל וסילוקה מן העצומים המפורסמים: "כי ההרים יְמוּשׁוּ וְהַגְּבְעוֹת תִּמְוָטְנָה וְגו'" (נד, י).

ואמר בהתמדת מלכות המשיח ושלא תבטל מלכות ישראל מאחרי כן, אמר: "לא יבוא עוד שמשך וגו'" (ס, כ).

ועוד ממה שנהג ישעיה בדבריו בהשאָלוֹת הללו הרגילות אצל כל מי שמבין ענייני הדיבור, ותיאר מְצַבֵי הגלות ופרטיהם, ואחר כך תיאר שיבת המלכות ושכחת כל אותם היגונות, אמר, דרך משל, אני אברא שמים אחרים וארץ אחרת וישתכחו ההם וימחו עקבותיהם, וביאר את זה בהמשך דבריו ואמר: זה אשר אמרתי 'אָבְרָא', כוונתי בכך שאני אָשִׁית לָכֶם מַצֵּב שֶׁשׁוֹן וְשִׁמְחָה תְּמִידִים חֵלֶף אוֹתָם הַיְגוֹנוֹת וְהַיִּסּוּרִין וְלֹא יִזְכְּרוּ אוֹתָם הַיְגוֹנוֹת הַקּוֹדְמִים.

...והסמיך לכך שהאומה הזו תטיב את דעותיה, ותהיה ברכה בארץ, ותשכח כל מה שקדם מן המצבים השונים הללו, ואמר דברים בלשון זה: "ולעבריו

קָרָא שם אַחַר. אֲשֶׁר הַמַּתְבָּרֵךְ בֶּאֱרֶץ יִתְבָּרֵךְ בְּאֱלוֹהֵי אֲמֵן וְהַנִּשְׁבַּע בֶּאֱרֶץ יִשְׁבַּע בְּאֱלוֹהֵי אֲמֵן, כִּי נִשְׁכַּחוּ הַצְּרוּת הַרְאִשׁוֹנוֹת וְכִי נִסְתָּרוּ מַעֲיָנֵי. כִּי הִנְנִי בּוֹרָא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאֶרֶץ חֲדָשָׁה, וְלֹא תִזְכְּרֶנָּה הַרְאִשׁוֹנוֹת וְלֹא תַעֲלִינָה עַל לִבִּי. כִּי אִם שִׁישׁוּ וְגִילּוּ עַדִּי עַד אֲשֶׁר אֲנִי בּוֹרָא, כִּי הִנְנִי בּוֹרָא אֶת יְרוּשָׁלַיִם גִּילָה, וְעִמָּה מְשׁוּשׁ. וְגִלְתִּי בִירוּשָׁלַיִם וְגו'” (סב, טו-יח).

הִנֵּה נִתְבָּאֵר לָךְ כֹּל הָעֲנִיִּין וְנִתְבָּרֵר, וְהוּא, שְׁכִיווֹן שֶׁאֵמַר “כִּי הִנְנִי בּוֹרָא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאֶרֶץ חֲדָשָׁה”, פִּירֵשׁ אֶת זֶה בְּרִצִּיפּוֹת וְאָמַר “כִּי הִנְנִי בּוֹרָא אֶת יְרוּשָׁלַיִם גִּילָה וְעִמָּה מְשׁוּשׁ”.

וְאַחַר הַקְּדָמָה זֶה אָמַר, שְׁאוֹתֶם מִצְבֵי הָאֲמוּנָה וְהַשְׁמַחָה בּוֹ אֲשֶׁר הִבְטַחְתִּיךָ שֶׁאֵנִי אֶבְרָאָם כְּפִי שֶׁהֵם יְצִיבִים תְּמִיד, כִּי הָאֲמוּנָה בְּה', וְהַשְׁמַחָה בְּאוֹתָהּ הָאֲמוּנָה - שְׁנֵי מִצְבִּים לֹא יִתְכַּן שְׁיִסּוּרוֹ וְלֹא יִשְׁתַּנּוּ לְעוֹלָם מִכֹּל מִי שֶׁהוֹשִׁיגוּ לוֹ. לְפִיכָךְ אָמַר כִּשֶׁם שְׁאוֹתוֹ מִצְבֵי הָאֲמוּנָה וְהַשְׁמַחָה בּוֹ אֲשֶׁר הִבְטַחְתִּי שֶׁהֵם יְצִיפּוּ אֶת הָאֶרֶץ תְּמִידִים וְקִיִּימִים, כִּךְ יַעֲמֹד זֶרַעְכֶם וְשִׁמְכֶם, וְהוּא אָמַר אַחֲרָי כֵּן: “כִּי כֹאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאֶרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה, עוֹמְדִים לְפָנַי נֹאֵם ה' - כֵּן יַעֲמֹד זֶרַעְכֶם וְשִׁמְכֶם” (סו, כב), לְפִי שֶׁפַעְעִמִּים יִישָׂאֵר הַזֶּרַע וְלֹא יִישָׂאֵר הַשֶּׁם, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה מוֹצֵא עֲמִים רַבִּים אֵינֶן סִפְקָה שֶׁהֵם מְזַרְעֵי פֶרֶס אוֹ יִנָּן, אֲבָל אֵינֶם יְדוּעִים בְּשֵׁם מִיּוֹחַד אֲלֵא נִטְמַעוּ בְּאוֹמָה אַחֲרָת. וְגַם זֶה לְדַעְתִּי הָעֵרָה עַל נִצְחִיוֹת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר מְחַמְּקָתָה יֵשׁ לָנוּ שֵׁם מִיּוֹחַד.

הַשְׁמַחָה תֹּאפְשֵׁר אֶת חֲזֵרֵת רוּחַ הַקּוֹדֵשׁ וְהַנְּבוּאָה

מִוֵּרָה הַנְּבוּכִים ב, לו:

...וּלְפִיכָךְ תִּמְצָא שֶׁהַנְּבִיאִים שֶׁבָּקְתָה נְבוּאָתָם בְּזִמְנָה אֲבָל אוֹ הַכֶּסֶס וְכִיּוֹצֵא בָהֶם. כְּבָר יִדְעַת אָמַרְם “אֵינֶן הַנְּבוּאָה שׁוֹרָה לֹא מִתּוֹךְ עֲצוּבוֹת וְלֹא מִתּוֹךְ עֲצוּלוֹת” (שְׁבַת ב) ...וְכֵן תִּמְצָא גַם שֶׁמִּקְצֵת הַנְּבִיאִים נִתְנַבְּאוּ זִמְנָה מִסוּיִם וְאַחַר כֵּךְ נִסְתַּלְקָה מֵהֶם הַנְּבוּאָה וְלֹא הָיָה הַדְּבָר תְּמִידִי, מִחֲמַת מִקְרָה שֶׁאִירַע. וְזוֹהִי הַסִּיבָה הָעֲצִמִית הַקְּרוּבָה לְסִילּוּק הַנְּבוּאָה בְּזִמְנָה הַגְּלוּת בְּלִי סִפְקָה: אִיזוֹ עֲצוּלוֹת אוֹ עֲצוּבוֹת יִהְיוּ לְאָדָם, בְּאִיזָה מִצְבֵי שִׁיחִיה, יוֹתֵר מִהְיוֹתוֹ עֶבֶד נִשְׁלַט וּמְשׁוּעָבֵד לְכַסִּילִים הַרְשָׁעִים, אֲשֶׁר כִּלְלוּ הָעֵדֶר הַהִגְיוֹן הָאֲמִתִּי וְכִלְלוּת הַתְּאוּוֹת הַבְּהִמְיוּת, וְאֵינֶן לְאֵל יָדָךְ? וְכִכְךָ יוֹעֲדֵנוּ, וְהוּא אֲשֶׁר רָצָה בְּאָמְרוֹ “יִשׁוּטְטוּ לְבַקֵּשׁ אֶת דְּבַר ה' וְלֹא יִמְצְאוּ” (עֲמוּס ח, יב), וְאָמַר “מִלְכָּה וְשִׁרְיָהּ בְּגוֹיִים - אֵינֶן תּוֹרָה, גַּם נְבִיאִיהָ לֹא מִצְאוּ חֲזוֹן מֵה'” (אֵיכָה ב, ט), וְזֶה נִכּוֹן וְסִיבָתוֹ בְּרוּרָה, כִּי הַכֹּלִי כְּבָר בְּטָל. וְהוּא גַם הַסִּיבָה בְּשִׁיבַת הַנְּבוּאָה לָנוּ כְּפִי שֶׁהִיָּתָה, לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ מֵהֵרָה יִגְלָה כְּמוֹ שֶׁהוֹבְטַח.

תרבה התורה, האמונה וידיעת ה'

איגרת תימן ג עמ' מח-מט :

...יש בידנינו מסורת מופלאה קיבלתיה מאבי מסבי מאביו מסבו זצ"ל, וכך מראשית גלותנו מירושלים כמו שהעיד הנביא ואמר "וגלות ירושלים אשר בספרד" (עובדיה א, כ), והיא שיש בפסוקי נבואת בלעם פסוק שבו הרמז לחזרת הנבואה לישראל אחרי הפסקה... ואין ספק כי חזרת הנבואה ממה שיקדם למשיח, באמרו "והיה אחרי כן אשפוך את רוחי על כל בשר וניבאו בניכם ובנותיכם" (יואל ג, א).

הלכות תשובה ט, ב:

...ומפני זה התאוו כל ישראל נביאייהם וחכמיהם ימות המלך המשיח, כדי שינוחו ממלכות הרשעה שאינה מנחת להן לישראל לעסוק בתורה ובמצוות כהוגן, וימצאו להן מרגוע וירבו בחכמה, כדי שיזכו לחיי העולם הבא. לפי שבאותן הימים תרבה הדעה והחכמה והאמת, שנאמר "כי מלאה הארץ ידעה את ה'" (ישעיהו יא, ט), ונאמר "ולא ילמדו עוד איש את רעהו ואיש את אָחיו" (ירמיהו לא, לג), ונאמר "והסירותי את לב האבן מבשרכם" (יחזקאל לו, כו). מפני שאותו המלך שיעמוד מזרע דוד, בעל חכמה יהיה יתר משלמה, ונביא גדול הוא קרוב ממשה רבנו, ולפיכך ילמד כל העם ויורה אותם דרך ה', ויבואו כל הגויים לשמעו, שנאמר "והיה באחרית הימים, נכון יהיה הר בית ה' בראש ההרים ונישא מגבעות, ונהרו אליו כל הגויים" (ישעיהו ב, ב).

'שינוי' תורני מסוים

הלכות מגילה וחנוכה ב, יח:

כל ספרי הנביאים וכל הכתובים עתידין ליבטל לימות המשיח, חוץ ממגילת אסתר. הרי היא קיימת כחמישה חומשי תורה וכהלכות של תורה שבעל פה שאינן בטלין לעולם. ואף על פי שכל זיכרון הצרות יבטל, שנאמר "כי נשכחו הצרות הראשונות, וכי נסתרו מעיני" (ישעיהו סה, טז) - ימי הפורים לא יבטלו, שנאמר: "וימי הפורים האלה לא יעברו מתוך היהודים, וזכרם לא יסוף מזרעם" (אסתר ט, כח).

מורה הנבוכים א, ל:

הושאל לשון 'אכילה' (במקרא) למדע וללימוד, ובכלל להשגות השכליות אשר בהן יתמיד קיום הצורה האנושית באופן היותר שלם, כקיום הגוף במזון במצבו הטוב ביותר: "לכו שברו ואכלו" (ישעיה נה, א), "שמעו שמוע אלי ואכלו

טוב" (שם ב), "אָכול דבש, הרבות לא טוב" (משלי כה, כז), "אָכֵל בני דבש כי טוב, ונופת מתוק על חֶפֶךְ. כן דְּעָה חֲכָמָה לנפֶשׁךְ..." (שם כד, יג-יד). וגם שימוש זה רב בדברי חכמים, כלומר שמכנים את הלימוד באכילה: "תא אָכֵל בְּשֵׂרָא שמינא פִּי רבא" (בבא בתרא כה א), ואמרו: 'כל אכילה ושתייה האמורה בספר זה אינה אלא חכמה (ובמקצת נוסחאות: תורה)' (קהלת רבה ג, טו). וכן הרבה הם קוראים את החכמה 'מים': 'הוי כל צמא לכו למים' (ישעיה נה, א). ולפי שנתרבה השימוש הזה בלשון, ונתפשט עד שנעשה כאילו הוא ההנחה הראשונה, השתמשו גם במילים 'רָעַב' ו'צָמָא' להעדר הלימוד וההשגה: "וְהַשְׁלַחְתִּי רֵעַב בְּאַרְץ, לֹא רָעַב לֶלֶחֶם וְלֹא צָמָא לְמִים כִּי אִם לְשִׁמוּעַ אֶת דְּבַרִּי ה'" (עמוס ח, יא), "צָמָא נִפְשֵׁי לְאַלְהִים לֹאֵל חֵי" (תהלים מב, ג), וזה הרבה. ותרגם יונתן בן עוזיאל עליו השלום "ושאַבתם מים בששון ממַעֲיָנִי הַיְשׁוּעָה" (ישעיה יב, ג), אמר: 'ותקבלון אולפן חֲדַת בְּחֻדָּא מִבְּחִירֵי צְדָקָא', התבונן ביאורו 'מים' שהוא המדע שיושג באותם הימים, ועשה 'מַעֲיָנִי' כמו "מעֲיָנִי העדה" (במדבר טו, כד), כלומר הנבחרים, והם החכמים, לפיכך אמר 'מבחירי צדקא', כי הצדק הוא הישועה האמיתית. רָאָה היאך ביאר כל מילה בפסוק זה לעניין המדע והלימוד, והבין זה.

כשם שיציאת עם ישראל לגלות הייתה בעלת השפעה על כלל המציאות – כך תהיה חזרת עם ישראל לארצו וגאולתו בעלת השפעה כוללת

מורה הנבוכים ב, כט:

"...דע כי לכל נביא ביטויים מסוימים מיוחדים לו כאילו הם שפת אותו האיש, כך מבטָאָהו הַחֲזוֹן המיוחד לו, למי שמבינו. ואחר הקדמה זו, צריך שתדע כי ישעיה ע"ה רגילים בדבריו הרבה מאוד ובדברי זולתו מעט, שכאשר הוא מודיע על פירוק ממשלה או אָבֵדן אומה גדולה, אומר זאת בלשון שהכוכבים נִפְלוּ, והשמים קָדְרוּ, והשמש חֶשְׁקָה, והארץ נהרסה וְרָעָשָׁה, והרבה כדומה להשאָלוֹת אלה. וזה כמו שאומרים אצל הערבים על מי שאירעה לו צרה גדולה 'נֶהְפְּכוּ שְׁמִי עַל אֲרָצוֹ'. וכן כאשר מתוֹאָר הצלחת ממשלה והתחדשות אושר, מִכְנָה את זה בתוספת אור השמש והירח, והתחדשות שמים והתחדשות ארץ וכיוצא בזה, כמו שהם (-הנביאים) כאשר מתארים אָבֵדן אדם או אומה או עיר מייחסים מצבי כעס וחרון גדול לה' עליהם, וכאשר מתארים הצלחת עם מייחסים לה' מצבי שמחה וששון. ואומרים במצבי הכעס עליהם: יצא, וירד, ושאג, והרעים, ונתן קולו,

והרבה כיוצא בזה. ואומרים גם ציווה, ואמר, ופעל, ועשה, וכיוצא בזה כמו שאבאר.

וכן כאשר מודיע הנביא אָבֶדן אנשי מקום מסוים יש שהוא מחליף במקום אנשי אותו המקום כל המין, כמו שאמר ישעיה ע"ה "וריתק ה' את האדם" (י), (כ), וכוונתו אָבֶדן ישראל, ואמר צפניה בזה "והכרתי את האדם מעל פני האדמה. ונטיתי ידי על יהודה" (א, ג-ד), דע גם את זאת.

ואַחַר אשר ביארתי לך שפה זו באופן כללי, אראך אמתת הדבר והוֹכַחְתוּ: אמר ישעיה ע"ה כאשר ניבאו ה' את פירוק ממשלת בבל ואָבֶדן סנחריב ונבוכדנצר העומד אחריו והַקְרַתת מלכותה, ובא לתאָר כשלונותיהם בסוף שלטונם ומפלותיהם ומה שיאָרַע להם מן הצרות הבאות על כל ניגף הַנְס מפני נַצְחוֹן הַקְרַב, אמר: "כי כוכבי השמים וכסיליהם לא יהלו אורם, חשך השמש בצאתו וירח לא יגיה אורו" (יג, י). ואמר עוד באותו התיאור, "על כן שמים ארגזו יתרעש הארץ ממקומה, בעֲבַרַת ה' צבאות וביום חרון אפו" (שם יג). ואיני חושב כי מי שהגיעה בו הסכלות והעיָוֹן וההימשכות אחרי פשטי ההשָׁאֵלוֹת והמאמרים ההטפתיים, שידמה כי כוכבי השמים ואור השמש והירח נשתנו כאשר נשמדה מלכות בבל, ולא שהארץ יצאה ממרכזה כפי שהזכיר. אלא כל זה תיאור מצב הניגף, שהוא בלי ספק רואה כל אור - חושך, ומִצָּא כל מתוק - מר, ויִדְמָה שהארץ צרה לו, והשמים אוֹטְרים עליו.

וכן כאשר בא לתאר את המצב שהגיעו אליו ישראל מן הכניעה והַיִּוֹתֵם נכִּפְשִׁים כל ימי סנחריב הרשע כאשר נשתלט על כל ערי יהודה הבצורות, ושְׂבִייתָם ונגיפתָם ותכיפות הכישלונות עליהם מפניו, ואָבֶדן כל ארץ ישראל אז בידו, אמר: "פחד פֶּחַת ופֶּחַת עליך יושב הארץ, והיה הַנְס מקול הפחד פול אל הפֶּחַת, והעוֹלָה מתוך הפחת יִלְכַד בֶּפֶח, כי ארובות ממרום נפתחו וירעשו מוסדי אָרֶץ. רֵעָה התרוֹעֶעָה הָאָרֶץ, פֹּר הַתְּפֹרֶרֶה אָרֶץ, מוֹט התמוטטה אָרֶץ. נוֹעַ תנוע ארץ פֶּשְׁפֹּר וכו'" (ישעיה כד, יז-כ). ובסוף דיבור זה, כאשר בא לתאר מה שיעשה ה' בסנחריב והשְׁמַדַת מלכותו הנישאה על ירושלים ובושה אשר יביישו ה' על כך, אמר בהמשילו: "והִפְרָה הַלְבָנָה ובושה החֲמָה כי מֶלֶךְ ה' צבאות וגו'" (שם כג).

אבל יונתן בן עוזיאל ע"ה ביאר דברים אלו ביאור נָאָה מאוד ואמר, כי כאשר יארע לסנחריב מה שיארע על ירושלים, יִדְעוֹן אז כל עובדי הכוכבים כי זו פעולה אלוהית ויִבְהִלו ויופתעו. אמר עליו השלום: "ויִבְהִיתוֹן דְּפִלְחִין לְסִיְהָרָא ויתפנעוֹן דְּסִגְדִין לְשִׁמְשָׁא אָרִי תתגלי מלכותא דה' וגו'".

וכן כאשר בא לתאר היאך תהיה שלוות ישראל אחרי אָבֶדן סנחריב ודָּשָׁן אדמותיהם וישובם והצלחת מְמַשְׁלָתָם על ידי חזקָהוּ, אמר בהמשילו, כי אור

השמש והירח יוסיף. כי כמו שאמר על הניגף שאור השמש והירח אבד ונעשה חושך ביחס לניגף, כך אורם יוסיף אצל המנצח.

ואתה תמצא את זה תמיד, שהאדם אם באה לו צרה גדולה יחשכו עיניו, ולא יתבהר אור ראייתו מחמת שנעכר הרוח הרואָה מחמת עודפי האדים, וגם מחמת חולשתו ומיעוטו בכובד הגון והצטמצמות הנפש. ולהיפך, בעת השמחה והתפשטות הנפש לחוץ וזוך הרוח, יראה האדם כאלו האור נוסף על מה שהיה. אמר, "כי עם בציון ישב בירושלים בכו לא תבכה וגו'" (ישעיה ל, ט), וסוף הדיבור: "והיה אור הלבנה כאור החמה, ואור החמה יהיה שבעתים כאור שבעת הימים, ביום חבש ה' את שֶׁבַר עַמו ומחץ מקָתוּ ירפָּא" (שם כו), כלומר: קימום מַפְלֵתם מידי סַנְהָרִיב הרשע.

אבל אמרו "כָּאֹר שֶׁבַעַת הַיָּמִים", הרי המפרשים אמרו שהכוונה בו הריבוי, כי העברים מְרַבִּים בשבעה. והנראה לי שהוא רומז אל שבעת הימים של חנוכת הבית שהיו בימי שלמה, אשר לא היו כלל לאומה הצלחה ואושר ושמחת הפל כמו שהיה באותם הימים³, לפיכך אמר כי הצלחתם ואשרם אז יהיה כמו אותם שבעת הימים.

וכאשר תיאר אַבְדֵן אָדוּם הרשעה שהיו מצרים לישראל, אמר "וחלליהם יִשְׁלְכוּ ופגריהם יעלה באשם ונִמְסוּ הָרִים מְדָמָם. ונִמְקוּ כָּל צִבְאֵי הַשָּׁמַיִם, ונִגְלוּ כִסְפֵי הַשָּׁמַיִם, וְכָל צִבְאָם יִבּוֹל כְּנֹבֵל עֲלֶיהָ מִגִּפְן וּכְנֹבֵלֶת מִתְאַנְהָ. כִּי רִוְתָה בְּשָׁמַיִם חֲרִיבֵי הַנָּה עַל אֲדוּם תִּרְדּוּ" (ישעיה לד, א).

התבוננו נא בעלי הראות, הַיֵּשׁ בַּמִּקְרָאוֹת אֵלֶּה דְבַר הַגּוֹרֵם סִפְק או טעות שהוא מתאר מצב שיארע לשמים? והאם אין זה אלא משל להשמדת שלטונם והסרת השגחת ה' מהם וירידת מעלתם וטימטום תבונת גדוליהם במהירות ובקלות. כאילו יאמר שהאנשים אשר היו ככוכבים ביציבותם ורום מעלתם ורוממותם מאחרים, נפלו במהירות 'כְּנֹבֵל עֲלֶיהָ מִגִּפְן וגו'', וזה פשוט מכדי להזכירו בכגון מאמר זה, כל שכן להאריך בו, אלא שֶׁהֵבִיאֵנִי הַצּוֹרֵךְ לַכֵּךְ מִפְּנֵי שֶׁהַמּוֹנִים, ואף מי שחושבים בהם שהם חכמים, לומדים מפסוק זה בלי להתבונן במה שנאמר לפניו ואחריו ובלי עיון באיזה עניין נאמר, אלא כאלו הוא ידיעה שנאמרה לנו בתורה על תכלית השמים כמו ההודעה שבאתנו בהוויתה.

³ לתוספת עיון בעומק העניין, ראה מאמרו של הראי"ה קוק זצ"ל 'למהלך האידאות בישראל' בספרו 'אורות', ובעיקר שם פ"ג עמ' קו: "לעד לא יישכח מזכרונה אותו תור הזהב שבפריחת ימי שלמה בבניין הבית הראשון, בהדר תפארת כבודו ועוז החיים שהתגלה בו, בהבעת עושר האידיאה האלוהית והלאומית המשולבות זו בזו בהתאמה הרמונית, 'קיימא סיהרא באשלמותא'..."

ועוד, כאשר בא ישעיה לבשר לישראל אובדן שנחריב וכל העמים והמלכים אשר עמו כידוע, וניצחונם בניצחון ה', לא זולתו, אמר להם במשלו: ראו היאך נתקרעו אותם השמים ובלתה אותה הארץ ומת כל אשר עליה ואתם מנצחים, כאילו אומר שאותם אשר הציפו את הארץ והיו נחשבים יציבים כשמים דרך הגזמה, אבדו במהירות וכלו ככלות העשן, ועקבותיהם הנראים יציבים כציבות הארץ אבדו אותם העקבות כאובדן הבגד הבלוי. בתחילת פרשה זו אמר "כי נחם ה' ציון נחם כל חרבותיה וגו', הקשיבו אלי עמי וגו', קרוב צדקי יצא ישעי וגו', שאו לשמים עיניכם והביטו אל הארץ מתחת כי שמים פּעשן נמלחו והארץ פּבגד תבלה ויושביה כמו כן ימותון וישועתי לעולם תהיה וצדקתי לא תחַת" (ישעיה נא).

ואמר בשיבת מלכות ישראל ויציבותה ותמידותה כי ה' יחדש שמים וארץ, כי זה נוהג בלשונו שהוא עושה שלטון המלכות כאילו הוא עולם מיוחד, כלומר 'שמים וארץ'. וכאשר התחיל בנחמות ואמר "אנכי אנכי הוא מנחמכם" (נא, יב) וכל הנספח לכך, אמר "וְאֲשֵׁים דְּבַרְי בַּפִּיךָ וּבְצֶלְ יְדֵי כִּסִּיתִיךָ, לְנִטּוּעַ שָׁמַיִם וּלְיִסּוּד אֶרֶץ וְלֵאמֹר לְצִוּוֹן עַמִּי אָתָּה" (שם טו). ואמר בקיום המלכות לישראל וסילוקה מן העצומים המפורסמים: "כי ההרים ימושו והגבעות תמוטנה וגו'" (נד, י).

ואמר בהתמדת מלכות המשיח ושלא תבטל מלכות ישראל מאחרי כן, אמר: "לא יבוא עוד שמשך וגו'" (ס, כ).

ועוד ממה שנהג ישעיה בדבריו בהשאלות הללו הרגילות אצל כל מי שמבין ענייני הדיבור, ותיאר מצבי הגלות ופרטיהם, ואחר כך תיאר שיבת המלכות ושכחת כל אותם היגונות, אמר, דרך משל, אני אברא שמים אחרים וארץ אחרת וישתכחו ההם וימחו עקבותיהם, וביאר את זה בהמשך דבריו ואמר: זה אשר אמרתי אברא, כוונתי בכך שאני אָשִׁית לְכֶם מִצַּב שֶׁשׁוֹן וּשְׂמַחַת תְּמִידִים חֵלֶף אוֹתָם הַיְּגוֹנוֹת וְהַיְּסוּרִין וְלֹא יִזְכְּרוּ אוֹתָם הַיְּגוֹנוֹת הַקּוֹדְמִים.

ושמע סדר העניינים ורציפות הפסוקים המורים עליהם היאך נאמר. תחילת פתיחת פרשה זו (פרקים 30-31), אמר: "תְּסַדֵּי ה' אֲזַכִּיר תְּהִילֹת ה' וגו'", ואחר כך תיאר חסדיו יתעלה עלינו תחילה "יִנְטֹלֶם וַיִּנְשָׂאֵם כָּל יְמֵי עוֹלָם וגו'" וכל הנספח לכך, ואחר כך תיאר מרינו: "וְהִמָּה מָרוּ וְעָצְבוּ אֶת רוּחַ קְדֹשׁוֹ" וכל הנספח לכך, ואחר כך תיאר שליטת האויב עלינו: "צָרִינוּ בּוֹסְסוּ מִקְדָּשְׁךָ. הָיִינוּ מְעוֹלָם" וכל הנספח לכך, ואחר כך התפלל עלינו ואמר "אַל תִּקְצוּף ה' עַד מְאוֹד" וכל הנספח לכך, ואחר כך הזכיר אופן חיובנו לייסורין הקשים שבאו עלינו לפי שנקראנו אל האמת ולא עָנִינוּ, אמר "נְדַרְשִׁי לְלוֹא שְׂאֵלוֹ וגו'". ואחר כך הבטיח שיסלח וירחם ואמר: "כִּהֵא אִמַר ה' כֹּאשֶׁר יִמְצָא הַתִּירוֹשׁ

בְּאִשְׁכּוֹל וּגְוִי" וכל הנספח לכך, ואחר כך יעד להינקם מאשר הִרְעוּ לָנוּ ואמר: "הֲנֵה עֲבָדֵי יֹאכְלוּ וְאַתָּם תִּרְעְבוּ וּגְוִי".

והסמיק לכך שהאומה הזו תִּטֵּיב את דעותיה, ותהיה ברכה בארץ, ותשכח כל מה שִׁקְדָם מִן הַמִּצְבִּים הַשּׁוֹנִים הַלָּלוּ, ואמר דברים בלשון זה: "וְלַעֲבָדֵי יִקְרָא שֵׁם אֲחֵר. אֲשֶׁר הִמְתַּבְּרַךְ בְּאֶרֶץ יִתְבָּרַךְ בְּאֱלוֹהֵי אֲמֵן וְהַנִּשְׁבַּע בְּאֶרֶץ יִשְׁבַּע בְּאֱלוֹהֵי אֲמֵן, כִּי נִשְׁכַּחוּ הַצְּרוֹת הַרְאִשׁוֹנוֹת וְכִי נִסְתָּרוּ מֵעֵינַי. כִּי הֲנִי בּוֹרֵא שָׁמַיִם חֲדָשִׁים וְאָרֶץ חֲדָשָׁה, וְלֹא תִזְכְּרֶנָּה הַרְאִשׁוֹנוֹת וְלֹא תִעֲלֶינָה עַל לִבִּי. כִּי אִם שִׁישׁוּ וּגִילוּ עַדִּי עַד אֲשֶׁר אֲנִי בּוֹרֵא, כִּי הֲנִי בּוֹרֵא אֶת יְרוּשָׁלַיִם גִּילָה, וְעַמָּה מְשׁוּשׁ. וְגִלְתִּי בִירוּשָׁלַיִם וּגְוִי" (סב, טו-יח).

הנה נתבאר לך כל העניין ונתברר, והוא, שכיוון שאמר "כי הנני בורא שמים חדשים וארץ חדשה", פירש את זה ברציפות ואמר "כי הנני בורא את ירושלים גילה ועממה מְשׁוּשׁ".

ואחר הקדמה זו אמר, שאותם מצבי האמונה והשמחה בו אשר הבטחתיך שאני אֶבְרָאָם כפי שהם יציבים תמיד, כי האמונה בה', והשמחה באותה האמונה - שני מצבים לא ייתכן שִׁסּוּרוּ וְלֹא יִשְׁתַּנוּ לְעוֹלָם מִכֹּל מִי שֶׁהוֹשֵׁגוּ לוֹ. לְפִיכָךְ אִמְרָה כִּשֶׁם שְׁאֵתוֹ מִצֵּב הַאֲמוּנָה וְהַשְׂמִיחָה בּוֹ אֲשֶׁר הַבְּטַחְתִּי שֶׁהֵם יִצִּיפוּ אֶת הָאֶרֶץ תְּמִידִים וְקִיִּימִים, כִּךְ יַעֲמֹד זֶרַעְכֶם וְשִׂמְכֶם, וְהוּא אָמְרוּ אַחֲרַי כֵּן: "כִּי כֹאֲשֶׁר הַשָּׁמַיִם הַחֲדָשִׁים וְהָאֶרֶץ הַחֲדָשָׁה אֲשֶׁר אֲנִי עוֹשֶׂה, עוֹמְדִים לְפָנַי נְאוּם ה' - כֵּן יַעֲמֹד זֶרַעְכֶם וְשִׂמְכֶם" (סו, כב), לְפִי שֶׁפַעֲמִים יִישָׂאֵר הַזֶּרַע וְלֹא יִישָׂאֵר הַשֶּׁם, כְּמוֹ שֶׁאַתָּה מוֹצֵא עֲמִים רַבִּים אֵינֶן סִפְקָה שֶׁהֵם מְזַרְעֵי פֶרֶס אִו יִנָּן, אֲבָל אֵינֶם יְדוּעִים בְּשֵׁם מִיּוֹחַד אֲלֵא נִטְמַעוּ בְּאוֹמָה אַחֲרָת. וְגַם זֶה לְדַעְתִּי הָעֵרָה עַל נִצְחִיּוֹת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר מְחַמְּתָהּ יֵשׁ לָנוּ שֵׁם מִיּוֹחַד.

וכיון שההשאלות הללו נאמרו הרבה בישעיה, לפיכך עקבתי אחרי כולם. וכבר נאמרו מהם גם בדברי זולתו. אמר ירמיה בתיאור חורבן ירושלים בעוונות אבותינו: "רִאִיתִי אֶת הָאֶרֶץ וְהִנֵּה תוֹהוּ וָבֹהוּ וּגְוִי" (ד, כג). ואמר יחזקאל בתיאור אוֹבְדֵן מַמְלַכַת מִצְרַיִם וְהַשְׂמֵדָת פֶּרַעַה עַל יְדֵי נְבוֹכַדְנֶצַּר, אִמְרָה: "וְכִסְתִּי בְּכַפּוֹתַי שָׁמַיִם וְהִקְדַּרְתִּי אֶת כּוֹכְבֵיהֶם, שִׁמְשׁ בָּעָנָן אֲכַסְּנוּ וִירַח לֹא יֵאִיר אֹרֹר. כֹּל מֵאוֹרֵי אֹרֹר בְּשָׁמַיִם אֲקִדְרֶם עֲלֶיךָ, וְנִתְתִּי חוֹשֶׁךְ עַל אֶרֶץ אֲדִנִּי ה'" (לב, טז-י). ואמר יואל בן פתואל בארבה העצום אשר בא בימיו, אִמְרָה: "לְפָנַי רְגָזָה אָרֶץ רַעֲשׂוּ שָׁמַיִם שִׁמְשׁ וִירַח קָדְרוּ וְכוֹכְבִים אָסְפוּ נִגְהָם" (ב, ז). ואמר עמוס בתיאור חורבן שומרון, אִמְרָה: "וְהִבַּאתִי הַשִּׁמְשׁ בְּצִדְדֵיהֶם וְהִחֲשַׁכְתִּי לְאֶרֶץ בְּיוֹם אֹרֹר. וְהִפְכְתִּי חֲגִיכֶם וּגְוִי" (ח, טו-טז). ואמר מיכה בְּאֶבְדֵן שׁוֹמְרוֹן כְּמִנְהַג מֵאֲמָרֵי הַהִטְפָּה הַמְפּוֹרְסִים הַיְדוּעִים, "כִּי הִנֵּה ה' יוֹצֵא מִמְקוֹמוֹ וְיֵרֵד וְדָרַךְ עַל בְּמִתֵּי אֶרֶץ וְנִמְסוּ הָהָרִים וּגְוִי" (א, א). ואמר חגי בחורבן מלכות פרס ומדי, "וְאֵנִי

מרעיש את השמים ואת הארץ ואת הים ואת הַתְּרָבָה. והרעשתי את כל הגויים" (ב, 1). ובהצות יואב את ארם, כאשר בא לתאר היאך הייתה חולשת האומה ודלותה מלפני כן, ושהם היו נכבשים נגפים, והתפלל לניצחונם עתה ואמר: "הרעשתי אֶרֶץ פְּצַמְתָּה רָפָה שְׁבָרִיָּה כִּי מָטָה" (תהלים ס, ד). ואמר עוד בעניין שאנו לא נירא כאשר יֵאָבְדוּ העמים ויִכְלּוּ בהיותנו בוטחים בניצחוננו יתעלה, לא על מלחמתנו וכוּחֵנוּ, כמו שאמר (משה) "עַם נוֹשַׁע בַּה'" (דברים לג, כט), אמר (גם דוד): "עַל כֵּן לֹא נִירָא בְּהִמִּיר אֶרֶץ וּבְמוֹט הַרִים בְּלֵב יָמִים". ואמר בתיאור טביעת המצרים, "רֵאֹוֹף מִיַּם יִחִילוּ אֶף יִרְגְּזוּ תְהוֹמוֹתַי. קוֹל רַעֲמָךְ בְּגִלְגָּל וְגוֹ' רִגְזָה וְתָרַעַשׂ הָאָרֶץ" (תהלים עז, יז-ט). "הַבְּנִהְרִים חָרָה ה' וְגוֹ'" (תבוק ג, ח), "עֲלָה עֵשֶׂן בַּאֲפֹ וְגוֹ'" (שמואל ב כב, ט; תהלים יח, ט). וכן בשירת דבורה: "אֶרֶץ רַעֲשָׂה וְגוֹ'" (שופטים ה, ד). ונאמר מִזֶּה הַרְבֵּה, וְכֹל מֵה שֶׁלֹּא הִזְכַּרְנוּ מֵהֶם הִשְׁתַּוְּהוּ לְמַה שֶׁהִזְכַּרְתִּי.

אבל מה שאמר יואל "ונתתי מופתים בשמים ובארץ, דם נֶאֱשׂוּ וּתִימְרוּת עֵשֶׂן. הַשֶּׁמֶשׁ יִהְיֶה לְחֹשֶׁךְ וְהַיָּרֵחַ לְדָם, לְפָנַי בּוֹא יוֹם ה' הַגְּדוֹל וְהַנּוֹרָא. וְהִיָּה כֹל אֲשֶׁר יִקְרָא בְּשֵׁם ה' יִמָּלֵט, כִּי בְהַר צִיּוֹן וּבִירוּשָׁלַיִם תִּהְיֶה פְּלִיטָה וְגוֹ'" (ג, ג-ה) - היותר נראה לדעתי שהוא מתאר אֶבְדֵן סְנַחְרִיב עַל יְרוּשָׁלַיִם. ואם אינך רוצה בכך, יהיה תיאור אובדן גוג על ירושלים בימי המלך המשיח, על אף שלא הזכיר בפרשה זו אלא ריבוי ההרג ושריפת האש ולקיון שני המאורות. ושמה תאמר: היאך יקרא 'יום ה' הגדול והנורא' יום אובדן סנחריב לפי ביאורנו?

תדע, כי כל יום יהא בו ניצחון גדול או צרה גדולה, הרי הוא נקרא יום ה' הגדול והנורא. כבר אמר יואל כיוצא בזה על יום בוא אותו הארבה עליהם: "כִּי גְדוֹל יוֹם ה', וְנוֹרָא מְאֹד, וּמִי יִכִּילֵנוּ" (ב, יא).

והעניין אשר אנו סובבים סביבו כבר נתבאר, והוא שהפסד העולם הזה ושינויו מכפי שהוא, או שינוי דבר מטבעו והתמדתו כפי אותו השינוי הוא דבר שלא נאמר לנו בו לשון נביא, וגם לא דברי חכמים. כי אָמַרְם "שִׁיתָא אֲלֵפֵי שְׁנֵי הַיָּמִי עֲלֵמָא, וְחַד חַרְוֵב" אינו העדר המציאות כליל, לָאָמְרוּ "וְחַד חַרְוֵב", הורה על קיום הזמן. ועוד שזה דברי יחיד, והוא באופן מסוים.

ומה שתמצא לכל החכמים תמיד, והוא יסוד שלומד בו כל אחד מחכמי משנה וחכמי תלמוד, הוא אָמְרוּ "אֵין כֹּל חֲדָשׁ תַּחַת הַשָּׁמֶשׁ" (קהלת א, ט), ושֵׁאֵין שָׁם חֲדוּשׁ כֹּלֵל וְלֹא בְשׁוּם סִיבָה. ואף מי שפירש 'שמים חדשים וארץ חדשה' כפי שמדמים בו, אמר "אף שמים וארץ שעתידין להיבראות כבר הן ברויין ועומדין, שנאמר 'עומדין לפני' - יעמדו לא נאמר, אלא עומדים", ולמד באמרו "אין כל חדש תחת השמש".

ואל תדמה שזה סותר למה שבארתך, אלא אפשר שכוונתו שאותם המצבים המובטחים, הטבע המחייב אותן אז, מששת ימי בראשית הוא ברוא, וזה נכון, אבל אמרתי שלא ישתנה דבר מטבעו ויתמיד כפי אותו השינוי מתוך זהירות בניסים, כי אף על פי שנהפך המטה לנחש, ונהפכו המים דם, והיד הטהורה הנכבדה לְכַנָּה ללא סיבה טבעית המחייבת זאת, הרי הדברים הללו ודומיהם לא התמידו ולא נעשה טבע אחר, אלא כמו שאמרו ז"ל "עולם כמנהגו הולך". זו היא השקפתי והיא הדעה הראויה לְסַבְּרָהּ.

תהליכי צמיחת המשיח וקימתו על עם ישראל, תכונותיו ומידותיו

איגרת תימן ד, עמ' נא-נג:

ולעניין מעלתו, הרי היא הרמה בדרגות הנביאים והנכבדת אחרי משה רבנו. ויחד אותו ה' בדברים שלא ייחד בהם משה רבנו, אמר בתארו אותו "והריחו ביראת ה' וכו'", ואמר "ונחה עליו רוח ה'", ואמר "והיה צדק אָזֹדֹר מְתֵנִיו וכו'" (ישעיה יא ג-ה). וקראו יתעלה בשישה שמות והוא אמרו "כי יֵלֶךְ יֵלֶךְ לְנו" (ישעיה ט, ה), ולא מִשְׁ מלהפליג בתאָרָיו עד שאמר לו יתעלה "בני אתה, אני היום ילְדֵתֶיךָ" (תהלים ב, ז), להודיענו את מעלתו שהיא למעלה מכל בני אנוש. ואָנו מְתֵנִים בכל נביא שיהא בתכלית החכמה ואז ינבֵּאֵהוּ ה', כי הכלל אצלנו "אין הנבואה שורה אלא על חכם גיבור ועשיר" (שבת צב א), וביארו כי עניין 'גיבור' כובש יצרו, ו'עשיר' עשיר בדעתו. וכל זמן שטען אדם שאינו מופלא בחכמה שהוא נביא לא נאמין לו, כל שכן אם טָעַן אחד מעַמֵי הארץ שהוא משיח... ולענין היאך יעמוד המשיח, והיכן יעמוד. הרי הוא יעמוד בארץ ישראל דווקא ובה תְּחִל הַתְּגִלוֹתוֹ, כְּאָמְרוּ יתעלה: "ופתאום יבוא אל היכלו" (מלאכי ג, א). ולענין היאך יעמוד, הוא לא יִנְדַע כלל לפני עָמְדוֹ והוא אינו משיח עד שִׁיֵּאָמֵר עליו הוא פלוני בן פלוני מבית אב פלוני, אלא יעמוד אדם שאינו ידוע לפני התגלותו, והאותות והמופתים שייעשו על ידו הם יהיו הרָאָיָה על אמתת טענתו ואמתת יחוסו, אמר ה' יתעלה בתארו את המצב הזה: "הנה איש צָמַח שמו ומתחתיו יצִמַח" (זכריה ו, יב). וגם ישעיה אמר בתארו התגלותו בלי שִׁיֵּדַע לו לא אב ולא אָם ולא בית אב ולא משפחה ולא קרובים, אמר: "ויעל פְּיוֹנֵק לפניו וכשורש מארץ צָיָה" (ישעיה נג, ב). ואחר התגלותו בארץ ישראל וקיבוץ נדחי ישראל לירושלים ושאר ערי הארץ - יתפשט הדבר מזרחה ומערבה עד שיגיע אליכם לתימן ולאשר אחריכם בהודו, באמרו יתעלה על ידי ישעיה: השולח בָּיָם צִירִים וכו' (ישעיה יח, ב), ולא שִׁיֵּהפֵךְ הדבר ויתחיל בקצוות ויתפשט הדבר לארץ ישראל.

אבל פְּלִלוֹת מעלותיו אשר תִּצְרוּהוּ בהם כל הנביאים ממש בתחילה עד מלאכי, הרי יכול אתה ללקוט אותם מכל הארבעה ועשרים, אלא שהמיוחדות שבהם בו, שכאשר יתגלה יחריד ה' ממלכות הארץ משמועתו, ויתרופפו ממשלותיהם, ויחדלו מלהתקומם נגדו לא במלחמה ולא במרי, כלומר שהם לא יפקפקו בו ולא יכחישוהו, אלא יחרדו מן הפלאות שיתגלו וישתקו לחלוטין, אמר ישעיה בתארו השמעות כל המלכים לו: "עליו יקפצו מלכים פיהם" (ישעיה נב, טו). ושהוא יכֻלָּה כל מי שרוצה לכלותו בפקודה ובדיבור ולא ימלט ולא ינצל ממנו, והוא אמרו "והיכה ארץ בשֶׁבֶט פיו" (ישעיה יא, ד). אבל סילוק הסכסוכים והמלחמות ממזרח הארץ ועד מערבה, לא יהיה זה בראשית התגלותו, כי אם לאחר מלחמת גוג כמו שביאר יחזקאל.

פירוש המשנה סנהדרין א, ג:

...הרי אותו האיש (-המלך המשיח) תתקיים לו הישיבה ויהיה סמוך. ויסמוך הוא אחר כך את מי שירצה. לפי שאם לא תאמר כן לא תהא אפשרית מציאות בית דין הגדול לעולם, לפי שצריך כל אחד מהם שיהא סמוך בלי ספק, והרי כבר הבטיח ה' בשיבתם באמרו "וְאִשִּׁיבָה שׁוֹפֵטֶיךָ כְּבִרְאשׁוֹנָה" (ישעיה א, כו), ושמא תאמר שהמשיח ימנה אותם ואף על פי שאינם סמוכין - הרי זה מוכחש, לפי שכבר ביארנו בהקדמת ספרנו זה שהמשיח לא יוסיף בתורה ולא יגרע ממנה לא בתורה שבכתב ולא בתורה שבעל פה. ואני סבור שהסנהדרין תשוב לפני התגלות המשיח וזה יהיה מסימניו, אמר "וְאִשִּׁיבָה שׁוֹפֵטֶיךָ כְּבִרְאשׁוֹנָה וְיוֹעֲצֶיךָ כְּבַתְחִילָה..."

פירוש המשנה סנהדרין י, א ('הקדמה לפרק חלק'):

'ימות המשיח' הוא זמן שבו תחזור המלכות לישראל, ויחזרו לארץ ישראל, ויהיה אותו המלך העומד מקום מלכותו ציון, ויתגדל שמו ויגיע לקצני תבל יותר וגדול על ממלכת שלמה, ויכרתו עמו העמים ברית שלום, ויעבדוהו כל הארצות לגדול צדקו, ונפלאות יתגלו על ידו, וכל מי שיעמוד עליו יכריתוהו ה' וימסרהו בידו, וכל פסוקי המקרא מעידים על אֲשֶׁרוֹ וְאֲשֶׁרְנוּ בו. ולא ישתנה במציאות שום דבר מכפי שהוא עתה, זולתי שתהא המלכות לישראל, וכך לשון חכמים: "אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכויות בלבד". וישארו בימיו החזק והחלש ביחס לזולתו, אלא שבאותם הימים תוקל על בני אדם פרנסתם מאוד, עד שכשיעבוד האדם איזה עבודה מועֻטת שתהיה ישיג תועלת גדולה, וזהו עניין אָמְרָם "עתידה ארץ ישראל להוציא גלוסקאות וכלי מִיֵּלֶת" (שבת ל ב), לפי שדרך בני אדם לומר אם מצא אדם איזה דבר מוכן

בשפע - 'מצא פלוני לחם אפוי ותבשיל מבושיל', והרֶאָאָה לזה מאמר הכתוב "ובני נֶכַר אִיפְרִיכֶם וכוּרְמִיכֶם" (ישעיה סא, ה) - משמע שִׁהָא שם הַחֲרִיש והקציר, ולפיכך כעס החכם הזה שאמר את הדברים הללו על תלמידו בעת שלא הבין בדבריו את העניין הזה וחשב שהדברים כפשוטן, והשיבו לפי ערך השגתו, ולא זאת היא התשובה. והרֶאָאָה שלא אמר לו את האמת, מה שֶׁלָּמַד בפסוק "אל תען כסיל כאיִלְתּו" (משלי כו, ד).

והתועלת הגדולה באותו הזמן היא שננוח משעבוד מלכות הרשעה העוצרת בעֲדָנו מלעשות הטוב, ותרבה הדעת כמו שאמר "כי מלאה הארץ דעה את ה'" (ישעיה יא, ט). ויפסקו הקרבות והמלחמות, כמו שאמר: "[ו]לא ישאו גוי אל גוי חרב" (מיכה ד, ג), וישיג כל מי שיהיה באותן הימים שלמות גדולה וזכה בה לחיי העולם הבא. והמשיח ימות וימלוך בנו ובן בנו, וכבר ביאר ה' את מותו, אמר: "לא יִכָּהָה ולא ירוץ עד ישיש בְּאַרְץ מִשְׁפַּט וכו'" (ישעיה מב, ד). ותתמיד מלכותו זמן רב מאוד, וגם יֶאָרְכוּ חיי בני אדם, כי בהעדר הדאגות והצרות יארכו החיים. ואין זה מוזר שתתמיד מלכותו אלפי שנים, לפי שהחכמים כבר אמרו שהקיבוץ הנכבד כאשר מתקבץ, מעט הוא שיתפרד. ואין אנו מתאווים לימות המשיח לא כדי שירבו התבואות והנכסים, לא כדי שנרכב על סוסים ונשתה בכלי זמר כמו שחושבים מבולבלי הדעות, אלא נתאוו להם הנביאים ונשתוקקו להם החסידים בגלל מה שיהיה שם מקיבוץ הצדיקים וההתנהגות הטובה והחכמה, ויושר המלך וגודל חכמתו והתקרבותו לפני בוראו כמו שאמר לו "בני אתה" (תהלים ב, ז), וקיום כל תורת משה בלי דאגות ולא פחד ולא אונס כמו שהבטיח "לא ילמדו איש את רעהו וכו' כי כולם ידעו אותי למקטנם ועד גדולם" (ירמיה לא, לג), ונתתי תורתי בלבם' (ראה שם לב), ו"הסירותי את לב האבן מִבְּשָׂרְכֶם" (יהוֹאֵל לו, כו), והרבה כפסוקים האלו בעניינים אלו, ובמצב כזה יושג העולם הבא השגה חזקה. והתכלית אינה אלא העולם הבא ולעומתו היא ההשתדלות.

פירוש המשנה עדיות ח, ז:

...משה הודיע ביאת המשיח, מפורש בתורה: "אם יהיה נדחך בקצה השמים... ושב ה' אליהך... ומל ה' אליהך..." (דברים ל, ג-ו), וזולת אלה. וכן הודיעם בשם ה' במה שיקדם לפניו וגורמיו, ושיבוא לפניו איש יכשיר לפניו את העולם והוא אליהו, והודיעם שאותו האיש לא יוסיף ולא יגרע בתורה אלא יסלק את מעשה העוֹל בלבד, ואין בזה מחלוקת ולא הכחשה. אבל היתה המחלוקת במהות העוֹל שישלך מה הוא: אמר רבן יוחנן בן זכאי כי העוול שישלך הוא הרחקת

אדם פסול ביחסו שנעשה כשר בזרוע, וקירוב אדם כשר שהורחק מקהל כהונה או קהל ישראל בזרוע...

פירוש המשנה אבות ד, ד :

והנני עתה מזכיר מקצת מה שהזכירו חכמים בשבח הענווה וגנות הגאווה, ולפיכך ציוה זה (-התנא ר' לויטס איש יבנה) להתקרב לשפלות הרוח, ואמר: "מאוד מאוד הוא שפיל רוח", חושש שאם ישאר האדם בגבול הענווה בלבד - שמא יהיה אצלו חלק מן הגאווה, הואיל והוא קרוב אליה, לפי שהענווה ממוצעת כמו שביארנו. אמרו בשבח הענווה "מה שעֶשֶׂת חכמה כתר לראשה, עשת ענווה עֶקֶב לגוֹדֵלָהּ, דכתיב "ראשית חכמה יראת ה'" (תהלים קיא, א. בירושלמי שבת א, ג). הרי זו ראִיָה שיראת ה' יותר יקרה מן החכמה והיא סיבת מציאותה. ואמר: "עֶקֶב עֲנִוָה יראת ה'" (משלי כב, ד), כלומר שיראת ה' נמשכת בשולֵי הענווה. נמצא שהענווה יותר גדולה מן החכמה בהרבה. ואמרו (מגילה לא א): דבר זה כתוב בתורה שְׁנוּי בנביאים משולש בכתובים: כל מקום שאתה מוצא גבורתו של הקב"ה שם אתה מוצא ענוותנותו. כתוב בתורה "האל הגדול הגיבור והנורא" (דברים י, יז), ואחריו "עושה משפט [גר] יתום ואלמנה וכו'". וְשְׁנוּי בנביאים "כי לה אמר רם ונישא שוכן עֵד וקדוש שמו, מְרוֹם וקדוש אֶשְׁכֹּחַ" (ישעיה נז, טו), ואמר בסמוך "ואת דָּפָא ושפיל רוח". ומשולש בכתובים "סְלוּ לָרוֹכֵב בְּעֵרְבוֹת בְּיָהּ שמו" ואחריו "אֲבִי יתומים ודיין אלמנות" (תהלים סח, ה-ו). ויש לך ללמוד ממשה רבנו שהיה שָׁלֵם במעלות ההגיוניות והמדותיות כולן, נוסף על מעלתו בנבואה "אב בחכמה אב בנבואה אב בתורה" (מגילה יג א) ושיבחו הכתוב מכולם במידת הענווה בלבד, שנאמר "והאיש משה עָנָו מאוד" (במדבר יב, ג). ואמרו 'מאוד' מורה על הנטייה כלפי הקִצָּה האחרון. וכך תמצֵאָהוּ אומר "וַנְּחַנּוּ מָה" (שמות טז, ז). וכן דוד 'מְשִׁיחַ אֱלֹהֵי יַעֲקֹב וְנַעֲמִים זְמִירוֹת יִשְׂרָאֵל' (שמואל ב כג, א), והוא מְלֶךְ שפקודותיו נשמעות אשר נישא ה' ממשלתו והנחילו נצחונות ואשר הובטח בו על ידי משה רבנו והוא הכוכב אשר דרך מיעקב כמו שביארו חכמים, וְנָבִיא וְנָשִׂיא שבעים זקנים, כמו שנאמר "יושב בְּשִׁבְתָּהּ". ועם כל זה אומר על עצמו לֵב נִשְׁבֵּר וְנִדְכָה" (תהלים נא, יט). והרבה מן הלשונות הללו המורים על תכלית הענווה.

גאולה, ימות המלך המשיח

המלך המשיח – רקע כללי

הלכות מלכים ומלחמות פרק יא:

המלך המשיח עתיד לעמוד ולהחזיר מלכות בית דוד ליְשֵׁנָה הממשלה הראשונה, ובונה מקדש ומקבץ נדחי ישראל. וחוזרין כל המשפטים בימיו כשהיו מקודם: מקריבין קרבנות, ועושין שמיטין ויובלות ככל מצוותן האמורה בתורה.

וכל מי שאינו מאמין בו או מי שאינו מחכה לביאתו - לא בשאר נביאים בלבד הוא כופר, אלא בתורה ובמשה רבנו, שהרי תורה העידה עליו, שנאמר: "ושב ה' אלהיך את שבותך וריחמך, ושב וקיבצך מכל העמים... אם יהיה נידוך, בקצה השמים - משם יקבצך ה' אלהיך ומשם ייקחך. והביאך ה' אלהיך..." (דברים ל, ג-ה). ואֵלו הדברים המפורשים בתורה הם כוללים כל הדברים שנאמרו על ידי כל הנביאים.

אף בפרשת בלעם נאמר, ושם ניבא בשני המשיחים, במשיח הראשון שהוא דויד שהושיע את ישראל מיד צריהם, ובמשיח האחרון שיעמוד מבניו שמושיע את ישראל מיד בני עשו.

ושם (במדבר כד) הוא אומר "אראנו ולא עתה" - זה דוד, "אָשׁוּרְנוּ ולא קרוב" - זה המלך המשיח. "דָּוֶד כּוֹכַב מִיַּעֲקֹב" - זה דוד, "וְקָם שִׁבְט מִיִּשְׂרָאֵל" - זה המלך המשיח. "ומחץ פֶּאֶתִי מואב" - זה דוד, וכן הוא אומר "ויך את מואב וַיִּמְדְּדֵם כּחַבֵּל" (שמואל ב ח, ב), "וקרקר כל בני שת" - זה המלך המשיח, שנאמר בו "וּמְשָׁלוּ מִיָּם עַד יָם" (זכריה ט, י). "והיה אדום ירשה" - לדוד, שנאמר 'ותהי אדום לדוד לעבדים' (ראה שמואל ב ח, ו יד). "והיה ירשה שְׁעִיר אוֹיְבָיו" - זה המלך המשיח, שנאמר 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו' (עובדיה כא).

אף בערי מקלט הוא אומר 'כי ירחיב ה' אלהיך את גבולך... וינספת לך עוד שלוש ערים על השלוש האלה' (ראה דברים יט, ח-ט). ומעולם לא היה דָּבָר זה, ולא ציווה הקדוש ברוך הוא לתווה. אבל בדברי הנביאים אין הדבר צריך ראייה, שכל הספרים מלאים מדבר זה.

אֵל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים, ומתְדַּדְּשׁ דברים בעולם, או מחיָה מתים, וכיוצא בדברים אלו שהטיפשים אומרים. אין הדבר כן, שהרי רבי עקיבה חכם גדול מחכמי משנה היה, והוא היה נושא פְּלוֹי של בן כוזבא המלך, והוא היה אומר עליו שהוא המלך המשיח. ודימה הוא וכל חכמי דורו שהוא המלך המשיח, עד שנהרג בעוונות. כיוון שנהרג, נודע שאינו משיח. ולא שָׁאָלוּ ממנו חכמים לא אות ולא מופת.

ועיקר הדברים ככה הם: שהתורה הזאת אין חוקיה ומשפטיה משתנים לעולם ולעולמי עולמים, ואין מוסיפין עליהן ולא גורעין מהן. וכל המוסיף או גורע, או שגילה פנים בתורה והוציא הדברים של מצוות ממשוּטן - הרי זה בוודאי רשע ואפיקורוס.

ואם יעמוד מלך מבית דוד הוגה בתורה ועוסק במצוות כדוד אביו, כפי תורה שבכתב ושבעל פה, ויכוף כל ישראל לילך בה ולחזק בַּדְקָה, וילחם מלחמות ה' - הרי זה בחזקת שהוא משיח. אם עשה והצליח וניצח כל האומות שסביביו, ובנה מקדש במקומו, וקיבץ נדחי ישראל - הרי זה משיח בוודאי. ואם לא הצליח עד כה או נהרג - בידוע שאינו זה שהבטיחה עליו תורה, והרי הוא ככל מלכי בית דוד השלמים הכשרים שמתו {מארי: כלומר ולא נחשבהו כרשע שהתפרץ לדבר שהוא למעלה מיכולתו ושעורו}. ולא העמידו הקדוש ברוך הוא אלא לנסות בו רבים, שנאמר: "ומן המשכילים יִפְשְׁלוּ, לצרוּף בהם ולבָּרַר וְלִלְבֵּן - עַד יֵת קֶץ, כִּי עוֹד לְמוֹעֵד" (דניאל יא, לה).

אף ישוע הנצרי שדימה שיהיה משיח, ונהרג בבית דין - כבר נתנבא בו דניאל, שנאמר: "ובני פריצי עמך יִנְשְׂאוּ לְהַעֲמִיד חֲזוֹן, ונִכְשְׁלוּ" (שם יד). וכי יש מכשול גדול מזה? שכל הנביאים דיברו שהמשיח גואל ישראל ומושיעם, ומקבץ נדחיהם ומחזק מצוותן - וזה גַּרַם לאבד ישראל בחרב ולפזר שאריהם ולהשפילם, ולהחליף התורה ולהטעות רוב העולם לעבוד אלוה מבלעדי ה'. אבל מחשבות בורא עולם - אין כוח באדם להשיגם, כי לא דרכינו דרכיו ולא מחשבותינו מחשבותיו. וכל הדברים האלו של ישוע הנצרי ושל זה הישמעאלי שעמד אחריו - אינן אלא לִישָׁר דרך למלך המשיח ולתקן את העולם כולו לעבוד את ה' ביחד, שנאמר: "כי אז אֶהְפֹּךְ אֶל עַמִּים שְׁפָה בְרוּרָה, לְקִרְאוֹ כֹלֵם בְּשֵׁם ה', [ו]לְעַבְדוֹ שְׂכֵם אֶחָד" (צפניה ג, ט).

כיצד? כבר נתמלא העולם כולו מדברי המשיח ומדברי התורה ומדברי המצוות, ופשוטו דברים אלו באיים רחוקים ובעמים רבים ערלי לב, והם נושאים ונותנים בדברים אלו ובמצוות התורה. אלו אומרים מצוות אלו אמת היו, וכבר פָּטְלוּ בזמן הזה, ולא היו נוהגות לדורות. ואלו אומרים דברים נסתרות יש בהם, ואינן כפשוטן, וכבר בא משיח, וגילה נסתריהם. וכשיעמוד המלך המשיח באמת, ויצליח וירום ויִנְשָׂא - מיד הם כולן חוזרין ויודעים ששקר נִחְלוּ אבותיהם, ושנביאיהם ואבותיהם הִטְעוּם.

ימות המשיח – תקופת מלכותו ושולתו ♦♦♦ תכלית המלך המשיח – תיקון כלל האנושות

הלכות מלכים ומלחמות פרק יב:

אל יעלה על הלב שבימות המשיח יבטל דבר ממנהגו של עולם, או יהיה שם חידוש במעשה בראשית, אלא עולם כמנהגו הולך. וזה שנאמר בישעיה: "וגר זאב עם כבש, ונמר עם גדי ירפץ" (ישעיהו יא, 1) - משל וחיידה. עניין הדבר, שיהיו ישראל יושבין לבטח עם רשעי העולם המשולים בזאב ונמר, שנאמר: "זאב ערבות ישדדם, נמר שוקד על עריהם" (ירמיהו ה, 1), ויחזרו כולם לדת האמת ולא יגזלו ולא ישחיתו, אלא יאכלו דבר המותר בנחת כישראל, שנאמר: "ואריה פִּקֵּק יאכל תבן" (ישעיהו יא, 2).

וכן כל כיוצא באלו הדברים הכתובין בעניין המשיח, משלים הם, וכימות המלך המשיח יִדַע לפל לאיזה דבר היו משל ומה עניין רמוז בהן. אמרו חכמים: אין בין העולם הזה לימות המשיח אלא שעבוד מלכיות בלבד. יראה מפשטן של דברי הנביאים, שבתחילת ימות המשיח תהיה מלחמת גוג ומגוג, ושקודם מלחמת גוג ומגוג יעמוד נביא לישראל ליישר ישראל ולהכין לבם, שנאמר: "הנה אנכי שולח לכם את אליה הנביא" (מלאכי ג, כג). ואינו בא לא לטמא הטהור ולא לטהר הטמא, ולא לפסול אנשים שהם בחזקת כשרות ולא להכשיר מי שהוחזקו פסולין, אלא לשום שלום בעולם, שנאמר: "והשיב לב אבות על בנים" (מלאכי ג, כד).

ויש מן החכמים שאומרים שקודם ביאת המלך המשיח יבוא אליהו. וכל אלו הדברים וכיוצא בהן - לא ידע אדם היאך יהיו, עד שיהיו, שדברים שתומים הן אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו, אלא לפי הכרע הפסוקים, ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים, אין סידור הַיְתָ דברים אלו ולא דְקִדּוֹק עיקר בדת.

ולעולם לא יתעסק אדם בדברי ההגדות, ולא יאריך בדברי מדרשות האמורים בעניינים אלו וכיוצא בהן, ולא ישימם עיקר - שאינן מביאין לא לידי אהבה ולא לידי יראה. וכן לא יתשב הקצין, אמרו חכמים: "תפוח דעתן של מחשבי קצין". אלא יחכה ויאמין בכלל הדבר כמו שביארנו.

בימי המלך המשיח, כשתתישב מלכותו ויתקבצו אליו כל ישראל, יתייחסו כולם על פיו ברוח הקודש שתנוח עליו, שנאמר: "וישב מצרף ומטהר... " (מלאכי ג, א). ובני לוי מטהר תחילה, ואומר זה מיוחס כהן וזה מיוחס לוי, ודוחה את שאינן מיוחסין לישראל, הרי הוא אומר: "ויאמר התרשפתא להם... עד עמד כהן לאורים ולתמים" (עזרא ב, סג). הנה לַמְדַת שברוח הקודש מתייחסין

המוחזקין ומודיעין המיוחס. ואינו מייחס ישראל אלא לשבטיהם, שמודיע
 שזה משבט פלוני וזה משבט פלוני, אבל אינו אומר על שהן בחזקת כשרות
 'זה ממזר' ו'זה עבד' - שהדין הוא שמשפחה שנטמעה, נטמעה.
 לא נתאוו הנביאים והחכמים ימות המשיח, לא כדי שישלטו על כל העולם,
 ולא כדי שירדו בגויים, ולא כדי שינשאו אותם העמים, ולא כדי לאכול
 ולשתות ולשמוח - אלא כדי שיהיו פנויין בתורה וחכמתה, ולא יהיה להם
 נוגש ומבטל, כדי שיזכו לחיי העולם הבא, כמו שביארנו בהלכות תשובה.
 ובאותו הזמן, לא יהיה שם לא רעב ולא מלחמה ולא קנאה ותחרות - שהטובה
 תהיה מושפעת הרבה וכל המעדנים מצויין כעפר. ולא יהיה עסק כל העולם
 אלא לדעת את ה' בלבד. ולפיכך יהיו חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים
 העמוקים, וישיגו דעת בוראם כפי כח האדם, שנאמר: "כי מלאה הארץ דעה
 את ה', כמים לים מכסים" (ישעיהו יא, ט).

איגרת השמד ג, עמ' קיג:

...ועגלון מלך מואב שהצד לישאל, לפי שנתן כבוד לאלהי ישראל כאשר
 אמר לו אהוד "דבר אלהים לי אליך" (שופטים ג, יט) עמד מהכסא. גמלו ה' גמול
 טוב ונתן כיסא שלמה שהוא כיסא ה', כמו שאמר "וישב שלמה על כסא ה'"
 (דברי הימים א כט, כג), וכיסא המלך המשיח מזרעו, כי רות המואביה היתה בתו, וכך
 אמרו ע"ה (נזיר כג ב), ולא קיפח הקב"ה שכרו.

ממאפייני ימות המשיח

איגרת תחית המתים ו, עמ' פו-פט:

וכבר טענו עוד אנשים אחרים בדברינו בסוף החיבור כשאמרנו דבר שזה
 לשונו: 'אל יעלה על דעתך שהמלך המשיח צריך לעשות אותות ומופתים
 ומחדש דברים בעולם או מחיה מתים וכיוצא בדברים אלו', והבאנו ראיה לכך
 במה שבארנו. ודימה אחד חלושי בעלי העיון שזה הכחשה לתחית המתים,
 ושהוא סותר את מה שבארנו בפירוש המשנה שתחית המתים יסוד מיסודות
 התורה.

וכל זה פשוט, אין בו ספק ולא סתירה. והוא שאנו אמרנו שהמשיח אין לדרוש
 ממנו שיעשה מופת כגון שיקרע את הים או יחיה מתים על דרך המופת, לפי
 שאינו צריך לעשות מופת כיון שכבר הבטיחו בו הנביאים הראשונים אשר
 נתאמתה נבואתם. ואין במשמע לשון זה שה' לא יחיה את המתים, אלא יחיה
 את המתים בחפצו ורצונו כאשר ירצה ולמי שירצה, או בימות המשיח או

לפניו או אחרי מותו! כללולו של דבר, אין בדברינו בכל חיבורינו מה שיסתפק בו אף אחד מבעלי העיון, פרט לתלמידים המתחילים.

וכן הוקשה להם מה שאמרנו כי דבר ישעיה "וגר זאב עם כבש ונמר עם גדי ירבץ" שהוא משל. וזה לא אנחנו בלבד אָמְרָנוהו, אלא כבר קָדַם בענין זה בעלי הידיעה מן המפרשים, כגון משה בן ג'קטלה ואָפֶן פֶּלַעַם וזולתם מן המפרשים. וסוף הדיבור מורה על כך, והוא אמרו "לא יָרְעוּ ולא ישחיתו בכל הר קדשי, כי מלאה הארץ דעה את ה' וכו'" (ישעיה יא, ט) - הנה נתן הטעם שהם אז לא יָרְעוּ ולא ישחיתו, לפי שהם יָדְעוּ את ה'. הביטו נא מקהלות בני אדם: היש לו שֶׁקָל שבו יהיה האריה מצִנָּה ובזמַנּוּ זה ממָרָה ולפיכך הוא טורף, ואז ישוב ויָדַע את בוראו כפי שראוי ושאסור לו לַעֲבוֹר ואז יחזור לאכול תבן? ! הנה נתקיים מה שנאמר "יִתְהִי לְכֶם תְּזוֹת הַכֹּל כְּדַבְרֵי הַסֵּפֶר הַחֲתוּמִים..." (ישעיה כט, יא). אבל אנחנו כבר ביארנו עניין זה באחד מפרקי המורה ובחיבור, וביארנו רְאֵיתָנו הברורה ממה שאמרו כי ימות המשיח אין בהם מאומה משינוי סדר בראשית.

ודע, כי ההבטחות הללו ודומיהן שאנו אומרים שהן משל, אין דְּבָרָנוּ זה החלטי, לפי שלא בא לנו חזון מאת ה' להודיענו שהם משל, ולא מצאנו מסורת לחכמים מפי הנביאים בפירוש פֶּרְטִי עֲנִינִים אלה שהם משל. אבל הביא אותנו לידי כך ענין שאֲבָאָרְהוּ לך, והוא ששאיפתנו ושאיפת כל אנשי החכמה מיחידי סגולה היפך שאיפת ההמון, כי המוני בעלי התורות יותר חביב עליהם וְעָרַב לַסְּכּוֹתָם לַעֲשׂוֹת את התורה והשכל שני קצוות הסותרים זה את זה, ומבארים כל דבר נגד המושכל וטוענים בו שהוא נס, ומתרחקים מכך שיהא דבר על דרך הטבע, בין במה שסופר ממה שכבר עָבַר, ובין במה שרואים במצב הנוכחי, ובין במה שְׁנֹאָמַר שהוא יארע בעתיד. ואנחנו שואפים לאחד בין התורה והמושכל ונתאר כל הדברים כפי סדר טְבִיעֵי אִפְשָׁרִי בְּכֹל אֱלֹהִים, זולתי מה שנאמר בו בפירוש שהוא נס ואין שום אפשרות לבארו כלל, רק אז ניאלץ לומר שזה נס. וכבר ביארנו במורה לשונות המקרא הברורים וגם לשונות חכמים ז"ל שדברי הנביאים נאמרו בהם משלים רבים, והרבינו לבאר את הדבר ביאור שאי אפשר לאף אחד מן הסכלים הִנְכַּחְנִים להכחישו. ומשום כך אנו אומרים וגם מי שקְדָמָנוּ מַגְדוּלֵי הַמִּפְרָשִׁים שאלה מְשָׁלִים כְּמוֹ שְׂבִיאָרָנוּ.

ואפשר עוד לומר, כי כאשר ירבה הישוב ותדשן הארץ, תמעט רעת בעלי החיים ויצטַנְתּוּ זה בזה, וכבר הזכיר את זה אריסטו במאמר בעלי החיים, בהטעימו מיעוט נזקי בעלי החיים זה לזה בארץ מצרים.

וייתכן עוד כי זה גוזמא, כמו שאמרו "דיברה תורה לשון הַבְּאִי".

ואם הוא כפשוטו הרי יהיה נס שייראה בהר הבית דוקא באָמרו "בכל הר קדשי" (ישעיה יא, ט), ויהיה כְּעֵין אָמְרָם: "לא הזיק נחש ועקרב בירושלים" (אבות ה, ה).

כללו של דבר, שכל הדברים הללו אינם יסודות תורה, ואין להקפיד בהם איך שסיברו אותם, וצריך לקוות ולהאמין באופן כללי בדברים האלה עד אשר יתגלו במהרה, ואז יתברר אם הם משל או נס. וכבר ידוע שאנו מתרחקים תכלית הריחוק משינוי סדרי בראשית. אבל טועה כל מי שטועה ממי שקדם או יהיה בעתיד מפני שאינם מבדילים בין הדברים שהם על דרך הנס ואינם נשואים כלל ולא מתקיימים, אלא יהיו בגלל צורך או לאַמַת נבואה, ובין הדברים הטבעיים התמידיים שהן מנהגו של עולם, אשר בפירוש אומרים ז"ל תמיד "עולם כמנהגו הולך", ואמרו "אין מביאין רָאָיָה על מעשה נסים" ואמר שלמה "כי כל אשר יעשה האלהים הוא יהיה לְעוֹלָם, עליו אין להוסיף וממנו אין לגרוע" (קהלת ג, יד). הנה נתבאר כי הדברים הטבעיים תמידיים לעולם כמנהגם, וכבר ביארנו גם את זה בספר המורה כאשר דיברנו על חידוש העולם.

תם, אם כי לא נשלם
בכל אופן, שבח לאל בורא עולם!

שיר המעלות

בשוב ה' את שיבת ציון, היינו כחלמים:
אז ימלא שחוק פינו, ולשונונו רנה,
אז יאמרו בגוים הגדיל ה' לעשות עם אלה:
הגדיל ה' לעשות עמנו, היינו שמחים:
שובה ה' את שביתנו כאפיקים בנגב:
הזרעים בדמעה – ברנה יקצרו:
הלוד ילך ובכה נשא משך הזרע,
בא יבוא ברנה נשא אלמתיו:

